

АДЫГЭ

МАКЪ

Голос адыга

ТЫЗЭКЪОТМЭ – ТЫЛЪЭШ!
1923-рэ илътэсым
гъэтхапэм
щегъэжъагъэу кыдэкъы

Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет — Хасэмрэ и Правительствэрэ ягъэзет

№44 (19558) ШЭМБЭТ, ГЪЭТХАПЭМ и 13, 2010-рэ илътэс

● ОСЭ ГЪЭНЭФАГЪЭ ИЭП

ГЪЭТХАПЭМ И 14-р — АДЫГАБЗЭМРЭ ТХЫБЗЭМРЭ Я МАФ

Адыгэ Республикэм щыпсэхуэ
лътэныгъэ зыфэтшыгъэр!

Адыгабзэмрэ тхыбзэмрэ я Мафэ фэшI
тышгъуфэгъушIо!

Лъэпкъ нэпчъ ыбзэ, итарихъ, икультурэ
осэнчъэ мылкъоу щыт, гъыгъэхъэжыгъэ
баир, лъэпкъыр зыгуышхорэ шIуагъэхэр ахэм
ащызэхъуагъэх. Ныдэлъфыбзэм илътэу
тыцIыкIуэ зэхэтэшI ыкIи шIулъэгъоу ац
фэтшыгъэр тэпсэхуэ щылъныгъэм кы-
щиддекIокIы.

Мы мэфэкI шIагъом джыри зэ тлъапсэ,
тишэн-хэбзэ хъалэмтхэм зафэтэгъазэ. Ти-
нахъыжыгъэм кIэн бай кытфагъэнагъ ыкIи
пшъэрлътэу тилэр ар къэтыгъумэныр,
хъхъоныгъэ едгъэишIыныр ары. Адыгэхэм якуль-
турнэ-тарихъ кIэн бай кызытэтегъэнэжыгъ-
гъэным тиреспубликэ мэхъанэшхо щыраты.

Урысыбзэм дакIоу адыгабзэри нэпэ къэра-
лыгъуабзэу тиреспубликэ цагъэфедэ, цIыф-
хэм язгурылонгъэ нахъ нытэным ар фэлоры-
шIэ. Гурит, апыгъэр, профессиональнэ
еджапIэхэм адыгабзэмрэ литературэмрэ куоу
ащызэхъуагъэхэр еджапIохэм, студентхэм
илътэс къэси япчъагъэ хъхъо.

Бзэм фсакъыгъэныр, ишэн-хабзэхэр къэгъэ-
гъунэгъэнхэр хабзэм иреспубликэ органхэм,
Адыгеим инаучнэ, итворческэ интеллиген-
цие анахъу аналэ зытырагъэтырэ Iофыгъо-
хэм ащыщы. Культурэм, гъэсэныгъэм яуч-
режисденихэм яматериальнэ базэ зрагъэны-
тэрэм, тирегион зыгуышхорэ творческэ кол-
лективхэм IэпылэгъушIу зэратыгъэр яшIуа-
гъэкIэ интеллектуальнэ, икультурнэ амал-
хэм ахъхъонэу угугъэ хъуит.

Республикэм ис нэбгырэ минипшI пчъагъэ-
хэм, IэкIыб къэралыгъомэ ащыпсэхуэ адыгэ
миллион заулэмэ яныдэлъфыбзэу щыт ады-
габзэм тапэкIи хъхъоныгъэ зэришIыцтым,
обществэм изегъэужыгъэнын ар зэрэфэлоры-
шIыцтым, лъэпкъ зэфэишъафхэм ялIыкIо-
хэр зэгурылонхэм зэрафэлэжыцтым тицъ-
хэ тель.

Псауныгъэ нытэ, насып шъуилэнэу, Адыгэ
Республикэми, зэдыти Хэгъэгушхоу Урысые
Федерациеми апае Iофэу ешгъуыжыгъэхэрэм
гъэхъэгъэхохэр ащышъушIыну тышгъуфэ-
лътэо!

Адыгэ Республикэм и Президентэу
ТХЪАКIУШЫНЭ Аслъан
Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет —
Хасэм и Тхъаматэу Анатолий ИВАНОВ

ПРЕЗИДЕНТЫМ ИЗЭИУКIЭГЪУХЭР

Адыгэ Республикэм и Президен-
тэу ТхъакIушынэ Аслъан Адыгэ
кIэлэгъэджэ колледжым ипащэу
Ацумыжъ Казбек тыгъуасэ зэлү-
кIэгъу дырилагъ. Ащ хэлэжъагъ
АР-м и Премьер-министрэу
Къумпыл Мурат.

ЕджапIэм имэфэкIу къэблагъэрэр
ары ащ ушгъагъу шъхъалэ фэхъу-
гъэр. Гъэтхапэм и 25-м кIэлэгъэджэ
колледжым ыныбжэ илътэс 85-рэ зэ-
рэхъурэр торжественнэу хагъэунэ-
фыкIышт. Пстэумэ апэу мэфэкI зэ-
хъхъэм республикэм ипащэхэр зыщы-
рагъэблагъэрэ тхылъхэр Ацумыжъ
Казбек кIаритыгъэх. Адыгеим, адыгэ
лъэпкъым ацIэ шIуагъэ зыгъэуагъу,
наукэм, гъэсэныгъэм, культурэм,
нэмыкI лъэныкъохэм ащылэжъэрэ
цIыф гъэсагъэхэр, лIыхъужъхэр
кычIэзыгъушIыгъэ еджапIэм
ищылъныгъэ хъуагъэ-шIэгъэ инэу хэ-
хъухъэрэм ягуапэу зэрэхэлэжъэшт-
хэр, ялахъ хашIыхъан гухэлъи зэралэр
Президентым кыыхигъэщыгъ.

Колледжым итехническэ базэ
нахъышIу шIыгъэным, гъэцэкIэ-
жыныхэр шашIыныхэм пэуагъэхъанэу
ахъшэ Iэпылэгъу кызырэкIэлъэу-
хэрэм фэгъэхъыгъэ тхылъ республи-
кэм ипащэ кыфарагъэхъыгъ. МэфэкIым
ипэгъокIэу ялътэу

зэрафагъэцэкIэщтыр, сомэ милли-
онитIоу кызыкIэлъэуагъэхэр зэрара-
тыщтыр ТхъакIушынэ Аслъан
кылуагъ. Мыщ дэжыкI кышыхы-
гъэщыгъ сыдыгъокIи мы еджапIэр
Iэпылэгъу кызырэкIэмылътэуэрэр,
акIуачIэкIэ пстэури зэшIуахыным
ыуж зэритхэр.

Ялътэу зэрафагъэцэкIэщтым зэре-
мыхъырэжышъагъэхэр колледжым
ипащэ игуапэу кыыхигъэщыгъ,
«тхъашъуегъэпсэу» кIарилуагъ. Нэ-
ужым еджапIэм инеушъырэ мафэ,
зэхъокIыныгъэу фэшIыны плъэ-
кIыщтхэм, истатус, нэмыкI лъэны-
къохэм атегушIагъэх.

Мы мэфэ дэдэм АР-м и Президент
Урысые политическэ партиеу «Еди-
ная Россия» зыфиIорэм и Адыгэ
шъолъыр къутамэ иполитсовет и Сек-
ретарэу Iэщэ Мухъамэдэ ащ игуа-
дзэу ыкIи гъэцэкIэкIо комитетым ипа-
щэу Александр Лузинымрэ алуагъ. Ыпэрэ
мафэхэм республикэм ипащэ партиеу
«Справедливая Россия» зыфиIорэмрэ
УФ-м и Коммунистическэ партиерэ я
Адыгэ шъолъыр къутамэхэм япащэхэм
залуигъэкIагъ. ЗэдэгъушIэгъухэм
кIэхуэу афэхъу-гъэхэм уасэ кIафишIы-
зэ, партиитIум ялIыкIохэм цIыфхэм
янеушъырэ

мафэ нахъышIу хъуным фэбэнэнхэр
пшъэрлътэу шъхъалэу зэрэзыфагъэу-
цужыгъэр кызырэхъэщыгъэр, рес-
публикэм ипащэхэм къапэшIуекIо-
хэу зэремыгуагъагъэр, кызыр-
дырагъаштэрэр, Iофхэм язытет
кызырагурылорэр ТхъакIушынэ
Аслъан кылуагъ. Бэ темышIэу
ЛДПР-м илIыкIохэм залуигъэкIэмэ
зэрэшIоигъори кыыхигъэщыгъ.
ТапэкIэ партиехэм ялIыкIохэр
зэлукIэнхъшэ, зэмызгъыныгъэ ахэ-
мылътэу Iофыгъохэм атегушIэнхэу,
зым зыр едэлужыныу, къалорэм
цIыфхэмкIэ шIоу хэлъыр кызырды-
хъынэу, ащ пае «Iэнэ хъураехэр» зэ-
хашэнхэу предложение кыыхыгъ.

Партиехэм яфракциехэу Къэра-
лыгъо Советым — Хасэм щылэхэм
ахэтхэм республикэм ипащэхэм кы-
рахъыжыгъэхэрэм зэрадырагъаштэрэр
Iэщэ Мухъамэдэ кылуагъ. Хэдзын-
хэу кыыхъашт илътэсым щылэштхэм
япэгъокIэу партиехэм ялIыкIохэр зэ-
рэгъуагъэхэу атегушIэнхэмэ, зфагъэ
ахэлъэу ахэр зэрэзэхашэштхэм фэ-
гъэхъыгъэ тхылъ зэдэгъэхъызырымэ
игъоу ылытагъ Александр Лузиным.

Партиехэм ялIыкIохэм язэхъхъан
«Единэ Россиер» кIэцэкIо фэхъунэу
Президентым кIарилуагъ.

ХЪУТ Нэфсэт.
Сурэтыр А. Гусевым
кытырыхыгъ.

«Жабзэ о плульмэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыклуаклэу»

УФ-м исуд пристав шъхьалэ Адыгеим шылагъ

Урысые Федерацием исуд приставхэм якъулыкъу ипашэу Артур Парфенчиковыр тыгъуасэ Адыгеим шылагъ. Къулыкъум АР-мклэ и Гъэlorышлалэ loфэу шылагъэр зыщызэфхьысыжыгъэ игъэлолтыгъэ зэхэсгъор рамыгъажэзэ, Адыгэ Республикэм и Президентэу Тхьаклушынэ Аслъан зэлуклэгъу дырилагъ. Ащ хэлъжагъэх Премьер-министрэу Къумпыл Муратэ, федеральнэ инспектор шъхьалэу Шылуужу Адамэ, АР-м и Президент ыкли министрэхэм я Кабинет я Администрацие ипашэу Александр Пиценкер, правэухъумэкло орган зэфэшъхьафхэм япашэхэр.

Артур Парфенчиковым къызэриуагъэмклэ, loфшлэгъу зэлуклэгъу Адыгеим иприставхэм адишынэу пэшлорыгъэшъу агъэнэфэгъэу къэклуагъ, Гъэlorышлалэм иloфшлэн зэфхьысыжышхьт, тапэклэ аналэ зытырагъэтышхьтхэм атегушчылэ. Ащ хэлъжагъэх Премьер-министрэу Къумпыл Муратэ, федеральнэ инспектор шъхьалэу Шылуужу Адамэ, АР-м и Президент ыкли министрэхэм я Кабинет я Администрацие ипашэу Александр Пиценкер, правэухъумэкло орган зэфэшъхьафхэм япашэхэр.

нахьыбэу къызшаугъоитш loфхэр зэрэнахь къинхэм кыхэкълэу, Iэпэдэлэл зэрэшыхэрэр, яloфшлэн шапхьэхэм атетэу зэрэзэхамышхьэрэр шыклагъэу кыыхигъэщыгъэхэм ащыш.

— Адыгеир субъект инэп, ауж къинэхэрэм ащышхьт, ары паклошъ, лъэныкыуабэмклэ пэрытныгъэр зылыгъэхэм ясатыр хэт, регионышхохэм ягъэпшагъэмэ, цыфэу исыри бэп. Ахэр кыдэплъытэхэмэ, Гъэlorышлалэм иloфшлэн тэрэзэу зэхышхьт, апэ итхэм ясатыр хэуцон зэрилъэкълэушхьт нафэ къэхъу, — ылауагъ УФ-м исуд пристав шъхьалэ.

Ащклэ АР-м и Президент дыригъэштагъ, Адыгеим исуд приставхэм яloфшлэн ащ фэдэу пхьашэу уасэ фамышлымы,

къаугъоийжырэр нахьыбэ хъунэу зэрэщыгуыгъэхэрэр кыыхигъэщыгъ. Ащ иджэуапэу зэхьоклыныгъэу фашышхьтхэм яшлуагъэкълэ илъэс-илъэситлукълэ loфхэр зэтырагъэуцожьынхэу зэрэгугъэхэрэр Артур Парфенчиковым къылауагъ.

Джаш фэдэу Гъэlorышлалэм иотделхэр зэкълэ зэдычлэхэу loф зышашлэн унэ зэрямылэм кыхэкълэу, чыпллплэу къалэм зэрэщыгъыгъэхэм иloфыгъо лъэныкыуитлур тегушылагъ. Кризисым ыпкь кыкыкълэ унаклэ къафашыныу охътэ благъэм амал зэрямылэщтыр УФ-м исуд пристав шъхьалэ шъхьыныгъэу къылауагъ, ау бгъуитлур зэдыхэлъэнхьш, хэкълэу кыфагъотынэу рахъухьагъ.

Нэужым республикэм ипашэхэри, правэухъумэкло орган зэфэшъхьафхэм ялыклохэри зыхэлъжыгъэхэ игъэлолтыгъэ зэхэсыгъо суд приставхэм ялагъ. Ащ тхьамэтагъор шызэрихьагъ УФ-м исуд приставхэм якъулыкъу ипашэу, суд пристав шъхьалэу Артур Парфенчиковым.

ХЪУТ Нэфсэт.

Мэфэкл зэхыхь

Адыгабзэм и Мафэ фэгъэхьыгъагъ

Адыгэ къэралыгъо университетым, гъэтхэпэм и 12-м, адыгабзэмрэ адыгэ тхьыбзэмрэ я Мафэ ипэгъоулэу, ащ дыхэтэу, бзэ шэныгъэлэжышхьагъэу, клэлэгъэджэ иныгъэу Шъаукъо Аскэр (еж идунай зыхьожьыгъэ уж) иIэпэрытх ылапсэу къыдэклэу итхылыгъэу «Джырэ адыгабз» зыфиlorэм фэгъэхьыгъэ мэфэкл «Сиадыгабз» ылоу шызэхашэгъагъ. Университетым адыгэ филологиемклэ икафедр ар зэхэзышагъэр. Тиреспубликэ ишлэныгъэлэжхэр, университетым, педколледжым якълэлэгъаджэхэр, студентхэр, нэмыкл цыф гъэсагъэхэр ащ хэлъжагъэх.

Адыгэ тхьыбзэ тилэ зэрэхъугъэм, тиадыгабзэ изытет, зэрэлъыкыуатэрэм, ащклэ loфэу ашлэрэм, Шъаукъо Аскэр ина-

учнэ loфшлагъэу, итхылыгъэу «Джырэ адыгабз» зыфиlorэм дахэу атегушылагъэх. Тхылыгъэм «Гъоу маф!» фалуагъ. loфтхьабзэр зэрэклуагъэм ехьыллэгъэ тхыгъэр нахь

игъэклолтыгъэу кыхэтыушхьт.

(Тикорр.).

Сурэтыр Iэшынэ Аслъан мэфэклэм кыщытырихыгъ.

Мэдждэ цыфхэм алытэ

Блэкыгъэ лъэхъаным чылэ пэпчъ колхозхэр, тракторнэ бригадэхэр адэтыгъэх. Чылэу Пшыжъхьаблэ тракторист лэжэклошхохэу аклуачи, япсауныгъи цыфхэм афагъэлажыу маклэп дэсыгъэр. Ахэм ащыщыгъэх Бзэдждэжыкыо Мэдждэдэр Быштэкыо Нурбийр. Яшгъыпкъэу зыфэгъэзэгъэ loфыр агъэцаклэщтыгъ.

Нахь игъэклолтыгъэу непэ зигугъу къэсшлы шлоигъор Бзэдждэжыкыо Мэдждэ Хьаджымэт ыкьор ары. Ар loфшлэным иветеран, шытхъу

тхылыгъэр, орденхэр илэх. Илъэс пчъагъэрэ Шэуджэн район администрацием дэжэ шыгъэпсыгъэ шытхъу пхъэмбгъум исурэт пылъэгъагъ. Иныбжыкълэгъум кыщыгъэжыагъэу, ыныбж хэклогъэ нэс хьалэлэу loф ышлагъ.

Илъэс 45-рэ ыныбжэу ишхьэгъусэ ошлэ-дэмышлэу идунай ыхьожьыгъ. Пшгъэштэ-жыитфырэ клэлитлурэ янэ ямылэжэу кылыгъэхэнагъагъэх. Ятлонэрэ шхьэгъусэу Мэдждэдэ кыщыгъыгъэ Iэшынэ Любэ сабий илагъэл, ау ибэмэ

ны афэхъугъ. Илъэкли, игуклэгъуи сабийхэм атыригъагъ. Зэкълэ ины хъугъэх, бынуагъохэр ялэх, шылэныгъэм пыгъэу хэуцауагъэх. Бзылыгъэ пстэуми ащ фэдэ пытагъэ кызыхагъэфэн алъэкълэрэп. Гу-клэгъушхо пхэлъын фае ибэм дахэ еплон хъумэ. Любэ арыгъэцэклагъ. Ыплугъэхэми «мам» кырало ыкли кыфэра-зэх.

Любэрэ Мэдждэдэрэ непи зэдэпсэх, япхьорэлъфхэм афэчфэхэу апэгъокых.

БЗЭДЖЭЖЫКЫО Фатим.

ТЕМЫР КАВКАЗЫМ

Тхьачэтхэри ахьуштых

Краснодар краир. Тигъу-нэгъу краим илэжыаглохэм чыгулэжыным гъэхьагъэхэр зэрэшашыхэрэм фэдэу лэу къахьыжырэми кыщагъагъэрэп. Кризисым пае къэмынэу, икыгъэ илъэсым чэтыл тонн 500 краим кышахьыжынын алъэкълэу, а пчъагъэр анахь илъэсышлоу алъытэгъагъэм (2008-рэ илъ.) къахьыжыгъагъэм нахьыб. Чэтхуным краим зыщиушъомбгъугъ нахьмышлэми, чэтылэу цыфхэм ащэфырэмызышанэ фэдызырджыри нэмыкл шьолъырхэм кырашхь.

Чэтхьо фермэхэм ахэгъэхьогъэнымклэ банкхэри, хабзэри цыфхэм Iэпылэгъу къафэхъунхэу хьазырых. Краснодар краим и губернаторэу А. Ткачевым къызэриуагъэмклэ, кредитэу цыфхэм къаштэхэрэм ахьщэтэдзэу ялэхэр нахь маклэ зашыхэкълэ, чэтхэм ямызакъоу, псычэтхэр, къазхэр, тхьачэтхэр краим шыпсэхуэрэм ахъунхэ алъэкълэшт. Ащ loф дашлэшт. Етланэ шаплэхэм ямэклайхэм лыр ателэ зэпытышт. Ар къабзэу, ау кыгъагъэу, изытети уигъэразэу шытышт, уасэхэм егъэлыгъэу ахагъэхьошттэп.

Гъэсэнныгъэм Iэпылэгъушлу фэхьух

Ингушеттиер. Ингуш Республикэм и Президентрэ федеральнэ гупчэм ипашэхэмрэ яаужырэ зэлуклэгъу Москва Ингушеттием ахьщэкълэ къызэрэдеIэщтыр, социальнэ loфхэр зэшлохыгъэнхэмклэ Iэпылэгъу къызэрэфэхьушхьт кылогъагъыкли ар нафэ къэхъугъагъ. Уахътэу текыгъэр маклэми, гъэсэнныгъэм иloфышлэхэм зэхьоклыныгъэхэр янэрылэгъух.

Еджэпэ 12 клэу республикэм кышашыныу рагъэ-жышт. Автобус 64-рэ клэлэ-

джаклохэр еджаплэхэм кырашлэнхэу кыратыгъэх.

Гъэсэнныгъэр нахь мэхьанэ зэратырэ лъэныкыоу зэрэщытыр кызыхьышхьт программэу аштагъэм сабий цыкълухэу зигъот маклэхэм шыгъынхэмклэ, тхылыгъэхэмклэ, лъэкъопылыгъэхэмклэ Iэпылэгъу афэхъунхэу кыделдыгъ.

Тызыхэт уахътэм зэкълэ клэлэеджаклохэм еджаплэхэм шэдждэуахьхэ ашарагъэшлоу зэрагъэпсышхьт дэлажэх.

(Тикорр.).

Бзылыфыгъэ шыгъынхэр зышыплэзэ, бзэдждэшлагъэхэр зэрихьэштыгъэх

Адыгэ Республикэм хэгъэгу kloл loфхэмклэ и Министерствэ къызэритырымклэ, гъэтхэпэм и 1-м кыщыгъэжыагъэу и 9-м нэс республикэм бзэдждэшлэгъэ 206-рэ цызырашхьагъ. Ахэр хъуныкълэн бзэдждэшлагъэу 6, тыгъуагъэхэу 44-рэ, гъэпцлагъэ зыхэлэ бзэдждэшлэгъэ 20, машинэр рафыжыагъэу 1, экономикэм ылыныкыоулэ бзэдждэшлэгъэ 14, нэмыкълэхэри.

Адыгеим игъогъухэм хъугъэ-шлэгъу 9 къатехъухьагъэу агъэуныфыгъ. Ахэм зы нэбгырэ ахэклогъагъ, нэбгыри 10-м шьобжхэр атешагъэхэ хъугъэ. Ешъуагъэу рулым клэрысхэу водител 74-рэ къауытыгъ.

Икыгъэ илъэсым, шэклогъу мазэм, Мыекыопэ районым ит поселкэу Каменномостскэм пенсиехэр кызыхьагъэрэ бзылыфыгъэр бзэдждэшлэ горэм ыхъуныкълэуагъ. Зипшъэрылхэр зыгъэцэкълэрэ loфшлаклом амыгъэуныфыгъэ бзылыфыгъэр кытебани, ащ ылыгъыгъэ Iальмэкъу сомэ мин 95-рэ зыдэлъыр тырихи, зигъэбылыжыгъ. Гъэтхэпэм и 2-м милицием иloфышлэхэм оперативнэ-лхьхон loфтхьабзэхэр рагъэклокълэхэзэ мы поселкэм шыпсэхуэр хьулыфгытлу къауытыгъ. Нэужым къызэрэ-нэфагъэмклэ, хъуныкълэныр зезы-хьэгъэ бзэдждэшлэ бзылы-фыгъэ шыгъынхэр зышхьышхьт, «илоф ыгъэцаклэщтыгъ». Законыр зыгуыгъэ нэбгыритлум янэхэр правэухъумэкло органхэм кызалыгъухьт, наркотикхэр ыкли автоматышхьтхэр кырашхьагъэх. Джы УФ-м изаконодательствэ дшхьтэу ахэм уголовнэ пшгъэдэкълэжъ арагъэхьышт.

Шьылэ мазэм и 30-м, чэщым, Мыекыуапэ loф шызышлэрэ предприниматель горэм иофис ипчгъэ Iуныкълэу амыгъэуны-фыгъэ бзэдждэшлэхэм Iуатхьы-хи, сомэ мин 260-рэ рахыгъагъ. Бзэдждэшлэхэр псынкълэу агъэу-нэфынхэу милицием икыулы-кыушлэхэм къадэхъугъэп. Ау оперативнэ loфтхьабзэу зэхашагъэхэм яшлуагъэкълэ гъэтхэ-пэм и 3-м бзэдждэшлэ купыр къауытыгъ. Ахэр нэбгыриш мэхъух, республикэм икълэлэ шьхьалэ щэпсэху.

Гъэтхэпэм и 2-м Мыекыуапэ иурамхэу Пушкиным ыкли Гоголым ацлэ зыхьыхэрэр зыщызэхэкълэхэрэм дэжэ кырычэцхьыгъэ автомобил псынкълэм лъэсрыклоу гъогур зыпызычышхьтхэу пенсионеркэу илъэс 60 зыныбжыр шыриу-тыгъ. Мы хъугъэ-шлагъэм ыпкь кыкыкълэ зыныбж хэклогъэ бзылыфыгъэм шьобжхэр тешагъэхэ хъугъэ. Джырэ лъэхъан ГИБДД-м икыулыкыу-шлэхэм loфыр зэхафы.

«Жабзэ о плульмэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыклуаклэу»

НАХЬЫШУМ ТЫФЭКЮНЭУ АМАЛ ШЫ

Адыгабзэм изэгъэшлэн, игъэфедэн къатедгъэгушылэ тшолгоу Адыгэ Республикэм гъэсэныгъэмрэ шлэныгъэмрэклэ иминистрэу Беданыкьо Рэмэзан гуцылэгъу тыфэхъугъ. Иофшлагъэу шылэхэм ямызакъоу, лъэхъаным епхыгъэ гушпысэхэм тигъэзетеджэхэр тапэкли ащидгъэгъозэнхэу тызэзэгъыгъ.

— Адыгэ Республикэм икъэралыгъуабзэхэр, АР-м ислъэпкъхэм абзэхэр къэухъумэгъэнхэмкӀэ ыкли хэхъоныгъэхэр ягъэшлыгъэнхэмкӀэ къэралыгъо программэм ипроектэу 2011 — 2015-рэ илъэсхэм ателгытагъэм игъэкӀотыгъэу тыдлажъэ, — къеуатэ Беданыкьо Рэмэзан. — Пшъэрылгъ гъэнэфагъэхэр ялэу Иофыр шылэныгъэм щыпхырашъы, программэм Иоф дэзышлэрэмэ егъэжъэплэшхуэр ашыгъэх.

— **Рэмэзан, адыгабзэм и Мафэ ехуэлэу тызэрэзэлу-клагъэм фэшл тиньдэлъфыбзэ инеушрэ мафэ зыфэдэщтым, кӀэм шъульхъуэзэ непэ анахъэу шъуналэ зытежъугъэтыр лъэныкъомэ уакъытегушылэ тшолгоу.**

— Къэралыгъуабзэр шылэныгъэм зэрэщыпхыратыщтым тыпылэу наукам иаужырэ Иофшлагъэхэр къыдэтэлытэх. Научнэ уплъэкӀун ку-

ухэр адыгабзэм изэгъэшлэн зэрищыклагъэхэр тэшлэ. Ащ фэшл дунэе опытуу шылэр дгъэфедэщт. Программэу дгъэхъазырырэм зэфэхьысыжхэм къагъэлэгъуагъэхэр къыщыхэдгъэщыщтых. КӀэлэгъэджэ анахъ дэгъумэ яеплъыклэхэр, кӀэлэцӀыкӀу ыгъыплэхэм адыгабзэр зэрашъырагъашлэрэм, нэмыкӀхэм талыплъэщт.

— **Иофыгъо дэгъу шъузы-фежъагъэр, ау ар жъугъэцӀкӀэным, цыфиз атыжъугъэ-лэсыным пае сьд фэдэ амал-ха шъузылхъуэрэ?**

— Адыгэхэр зыщыпсэурэ шъолъырхэм ньдэлъфыбзэр ащызэрагъэшлэным фэшл зэпхыныгъэу адытилэхэр дгъэпытэщтых. Адыгабзэр, адыгэ културэр алъыдгъэлэсынхэмкӀэ нэрылгъэу Ӏэпылэгъухэр, къэбар жъугъэм иамалхэр дгъэфедэщтых. Дунэе компютернэ системэм ишъуагъэ къытэклэнуу тэгугъэ. Сайт къызэ-лутхыныш, программэм Иоф дэтшлэщт.

— **Адыгабзэмрэ адыгэ културэмрэ зэрэзпхыгъэщтхэр уиеплъыклэхэм къахэгъэщыба.**

— Културэм, искусствэм

афэгъэхьыгъэ зэнэкъокъухэр зэхэтщэщтых. Адыгэ музы-кальнэ Ӏэмэ-псымэхэр еджаплэхэм ащашыщтых, адыгэ шъуашъри ядгъэдыщт. КӀэлэеджакӀохэм алъэгъурэм, ежъхэм алапэхэмкӀэ ашӀырэм нахъ уасэ фашыщт. Фольклорым ехы-лэгъэ материалхэри ядгъэгъо-тыщтых. Пшысэхэм, нарт эпо-сым фэгъэхьыгъэ ижырэ къэ-бархэм ащидгъэгъозэщтых.

— **ОрэдкӀэлоным, къэ-шӀоным яурокхэр къоджэ еджаплэхэм зэрашъыкӀош-хэм общественинэ организа-циехэм ащытегушылэхуи зэ-хэтхы. А Иофыр лыкӀотэн ылъэкӀышъта?**

— Гурыт еджаплэм сыще-джэ зэхъум усэхэр езбырэу зэдгъэшлэнхэм пае тикӀлэлэ-гъэджэ къытилоштыгъ: «Усэр орэд къашъуӀорэм фэдэу зэ-жъугъашӀи, нахъ дэгъоу шъугу къинжъышът». Ащ фэдэ екло-лаклэм непи шъуагъэ къытын ымылэкӀышътэу сӀорэп, ау сэ нахъ къыхэгъэщынуу сызыфа-ер орэдкӀэлоным иурокхэр нахъ гъэшлэгъонэу зэхэтщэнхэ зэ-рэтлэкӀышътыр ары. Адыгэ къуаджэхэм яеджаплэхэм адыгэ къэшъуакӀэхэр кӀэлэеджакӀомэ

ащызэрагъэшлэщтмэ боу дэгъу.

— **2010-рэ илъэсыр кӀэлэ-гъаджэм и Илъэсуу цыт. Ащ епхыгъэ Иофшлагъэхэр ады-габзэм изэгъэшлэн зэрэ-щыжъугъэфедэхэр къыта-лоба.**

— Зэнэкъокъухэр, «Ӏэнэ хъу-раехэр», нэмыкӀхэри зэхэтщэ-щтых, сочинениехэр ядгъэт-хыщтых. Адыгабзэм икӀлэлэ-гъаджэхэр зӀудгъэкӀэщтых, Иофшлэклэшлоу къыхэтхыхэрэр зэфэтхьысыжыщтых, пропа-гандэ тшлэщтых.

— **Адыгабзэм изэгъэшлэн, игъэфедэн Парламентым зэрэщытегушылагъэхэр тшлэ. Къэралыгъо еклола-кӀэу Иофым фэшъушӀырэр зэрэлыкӀуатэрэм уегъэра-за?**

— АР-м и Президентэу ТхьакӀушынэ Аслъан тызы-тегушылэрэ Иофыгъохэр зэрэ-лыкӀуатэхэрэм алъэплъэ. Адыгэ Республикэм Иофшла-плэмэ, псыхъомэ, нэмыкӀырэ чӀыплацӀэмэ афэгъэхьыгъэ тхылъыр дгъэхъазырыгъэ. Бзэм изэгъэшлэнкӀэ федеральнэ шапхъэхэр шылэх, ау ащ емы-лытыгъэу тэ нахъ фэдэ тфэ-хъушътхэ амалхэр дгъэфедэ-щтых.

— **ТыкӀалэхэм, къуаджэ-хэм ацӀэхэр ядэхъаплэхэм адыгабзэкӀи урысыбзэкӀи атыратхӀэным, псыхъуацӀэ-хэр, чӀыплацӀэхэр хэмыкӀо-хэу тэрэзэу атхынхэм пае тхылъ зэрэщылэр дэгъу. БзитӀукӀи атетхагъэу шӀэ-хэу тлэгъушъта? Шъхъа-гуащӀэкӀэ къедгъэгъэжъыныш...**

— БзитӀукӀэ тетхэгъэным фэгъэзэгъэ къулыкӀушӀэхэм Иофыр агъэцӀкӀэнэу тэгугъэ.

Бзэм изэгъэшлэнкӀэ феде-ральнэ унашъохэм афэмыдалоу, тэр-тэрэу егъэджэныр зэхэтщэн тыфит.

— **Адыгэбзэ урокхэр нахъ макӀэ хъушътхэ?**

— Хъушътхэп. Ар гъэнэ-фагъэу къэсӀо. Успенскэ рай-оным, хы ШӀуцӀэ лушъом Ӏус тилъэпкъэгъухэм, Ленинград хэкум шыпсэурэ адыгэмэ, Иор-данием ис тилъэпкъэгъумэ, нэмыкӀхэм ящыкӀэгъэ адыгэ литературэр алӀкӀэдгъэхъагъ. Зэпхыныгъэу адытилэр лъыд-гъэкӀотэщт.

— **КӀэлэцӀыкӀу ыгъыплэ-хэм адыгабзэр зэрашъыкӀуэрэм, ньдэлъфыбзэр еджаплэхэм нахъ дэгъоу ащызэрагъэшлэ-ным, унагъомрэ еджаплэмрэ яззпхыныгъэхэр бзэм зэрэфэ-лэжъэщтхэм, общественинэ движенеу «Адыгэ Хасэр» Иофым къызэрэхэлэжъэ-щтым, Лъэпкъ театрэм адыгабзэм изэгъэшлэнкӀэ ригъэжъэгъэ Иофыр зэрэлы-кӀуатэрэм, нэмыкӀхэм та-пэклэ талыплъэщт. Тызы-гъэгъумэкӀырэ Иофыгъохэм тигъэзетеджэхэр ащидгъэ-гъозэнхэм фэшл зӀулкӀэгъухэр зэдытилэхэ тшолгоу.**

— Дэгъу, сигуапэу зӀулкӀэ-гъухэм сакъыхэлэжъэн. Ады-габзэм и Мафэ фэгъэхьыгъэу гъэзетымкӀэ зӀкӀэми сафэгъу-шӀо.

ЕМТИЛЬ Нурбий.

Сурэтым итыр: Беданыкьо Рэмэзан.

УБЛАПИЭ

Хэтрэ лъэпкъи ежъ итхыбзэ иӀэныр, ащ рыпсэуныр, Иофхэр рызэрхыгъэу дунаим тетыныр шӀогъэшхо, фэдэшхо зыпылэ Иоф. Цыфыр дунаим къызы-техъуагъэм щегъэжъагъэу жэрылуабзэр шылэми, ащ Ӏулъ ньдэлъфыбзэр тхыгъэкӀэ къыгъэлъагъоу зыригъэжъа-гъэр ащ фэдизэу бэшлагъэп. Азыныкъом тхыбзэ къалӀкӀэ-хъагъ нахъ пасэу, адрэхэм — нахъ гужъуагъэу.

Адыгэ лъэпкъхэм тхыбзэ тилэ зыхъугъэм илъэси 160-рэ тешлагъэу къалыгътэ.

Тарихъ дэфтэрхэм къазэрэ-хъыжыбэрэмкӀэ, 1853-рэ илъэ-сым гъэтхэпэ мазэм и 14-м дунаим къытехъагъ адыгабзэ-кӀэ тхыгъэ апэрэ тхылъыр — «Адыгэбзэ псэлъалъэр (гушы-лалъэр)». Ар зыкӀэлэмшпэ къы-пыкӀыгъэр адыгэ шӀэны-гъэлъжъэу Бэрсэй Умар.

НэмыкӀ лъэпкъхэм ятхыбзэ-хэм ялытыгъэмэ, адыгэ тхы-бзэм ныбжышхо дэдэ иӀэп. Ау ащ пае титхыбзэ илъэпла-гъэ, иӀэшлугъэ къащыкӀэрэп. Адыгэхэм хэхъоныгъэу, шӀэ-ныгъэу, културэу яӀэм лъапсэ афэгъу тиньдэлъфыбзэр. Джа-ры тиусекӀо шлагъоу, Соци-алистическэ ИофшлакӀэм и

Лыхъужъэу КӀышцӀкӀо Алим ар къэхъугъэ псэуэм якъе-жъаплэу — ублаплэу зыкӀилы-тагъэри.

Бзэм идэхъагъэ, имэхъанэ осэшхо фашӀызэ, тиньдэлъ-фыбзэ тапэкли зиужыжъы-ным, хэхъоныгъэхэр ышӀынхэм фэгумэкӀых тицӀыф гъэсагъэ-хэр. Ньдэлъфыбзэм тхыбзэ иӀэным, хэхъоныгъэ ышӀыным агъэгумэкӀху псэугъэх Султан Хъан-Джэрые, Нэгумэ Шорэ, ХъатӀэхъушӀэкӀо Къазый, Тамбий Паго. Ахэм къыра-хыжыжъэу Иофыр лыигъэкӀуа-тэзэ, «Адыгэбзэ псэлъалъэр» ытхыгъ еджэгъэшхоу Бэрсэй Умарэ. А тхылъым, непэрэ шӀэныгъэлэжъхэм зэралыгътэ-рэмкӀэ, мэхъанэшхо а зэманым илагъ: апэрэмкӀэ, лъэпкъым бзэ иӀэу алытагъ, ятӀонэрэмкӀэ, мош фэдиз макъэу бзэм иӀэр хъарыфхэмкӀэ къэгъэлъэгъуа-гъэ хъугъэ.

1917-рэ илъэсым шыӀэгъэ Октябрэ революциешхом ыужыкӀэ адыгабзэр урысыбзэ грамматикэм ихъарыфхэм аралъхъэгъагъ. ИлъэситӀу-щы нахыбзэ темышлагъэу адыга-

бзэм хэт макъэхэр араб хъарыфхэмкӀэ къагъэлъагъоу хъугъэ. Ащ тетэу илъэс заулэрэ къэбэртэе школхэм ащыра-гъэджагъэх. 1923-рэ илъэсым иублэгъум къалэу Псыфабэ (Пятигорскэ) адыгабзэм изэгъужыныр фэгъэхьыгъэ зӀу-кӀэшхо шылагъ. Ащ шырахъу-хъагъ адыгабзэр латин графи-кэм тегъэхъэгъэн фаеу.

Лъэпкъыбзэхэу дунаим тет-хэм анахыжъхэм адыгабзэр ахалыгътэ, тыбзэ латин хъарыф тхакӀэм тещэгъэным апэу ыуж ихъэгъагъэр адыгэ шӀэныгъэ-лэжъэу, цыф гъэсэгъэшхоу Хъу-ран Батый. Ащ игъоу ылы-тэгъэ алфавитым цыфхэр цагъэгъозэн гухэлъыр зыда-лӀыгъэу адыгэ шӀэныгъэлэжъхэу Елбэд Хъэсэнрэ Къэщэжъ ТӀалибрэ 1923-рэ илъэсым къыдагъэкӀыгъагъ «Адыга-бзэм иазбукъ» зыфилорэ тхы-лыр. КъыкӀэлъыкӀогъэ илъэ-сым алфавитэу агъэхъазы-рыгъэм хэлпъэжъи, фэныкӀуа-гъэу фэхъугъэхэу ылытагъэхэр ыгъэтэрэзъыжъи, 1924-рэ илъэ-сыми Хъураным «Букварь» къыдыгъэкӀыгъагъ.

Батый зэхигъэуцогъэгъэ ал-фавитыр адыгэхэм илъэсыбэ-рэ къызфагъэфедагъ. 1936-рэ илъэсым а алфавитыр тырахы-жыгъагъ, адыгабзэр урысыбзэ хъарыфхэмкӀэ къагъэлъагъоу фегъэжъыгъагъэх, непи ар тэгъэфедэ.

Лъэпкъым иблэкӀыгъи, ине-пэрэ шылакли къэзыгъэлъэ-гъорэ, ащ итарихыи, ишэн-хаб-зэхэри лӀэужыкӀэхэм афэзыу-хъумэу шылэр тхыбзэр арышъ, ащ сыдыгъокӀи нахыбэу гу-лытэ фэшлыгъэныр тегъэ. Лъэпкъыбзэу шылэхэм ана-хыжъхэм ахалыгътэми, тиady-габзэ узыгъэгумэкӀын фэдэу иӀэхэр макӀэп. Ащ ишыхъат ООН-м икӀутамэу бзэхэм Иоф адэзышлэрэм изэфэхьысыжъ-хэм къагъэлъагъорэр: адыгаб-зэр хэхъоныгъэ зышӀырэ бзэхэм ащыщэп. Адыгабзэр зыхэхэ-рэ абхъаз-адыгэ бзэ купым цыщ горэхэр Урысыем шып-сэурэ лъэпкъхэм абзэхэм я Тхылъ Плъыжъ ратхагъэх.

Тыбзэ иӀофхэм ызытет къы-дилыты, Дунэе Адыгэ Хасэм 2003-рэ илъэсым унашъоу ышӀыгъэм тетэу илъэс къэси гъэтхэпэ мазэм и 14-р адыгэ

тхыбзэм и Мафэу хэтэгъэу-нэфыкӀы. Адыгабзэр къэгъэнэ-жыгъэным, ащ хэхъоныгъэ егъэшлыгъэным, тиньбжы-кӀэхэм ньдэлъфыбзэр шӀу ягъэ-лэгъугъэным пылхэр бзэм Иоф дэзышӀэхэрэм, ащ рыла-жъэхэрэм язакъоп. Тиреспубли-кэ шыпсэурэ лъэпкъхэм яны-дэлъфыбзэхэр ухъумагъэ хъун-хэм, тапэкли хэхъоныгъэ ашӀыным атегъэпсыхъэгъэ унашъохэр КъБР-м и Парла-мент ыштагъэх. Республикэм игурыт еджаплэхэм ащыщыбэм яублэплэ классхэм адыгабзэ-кӀэ ащырагъаджэх. ЛӀэужыкӀэхэу псэушътхэм тыбзэ афэухъу-мэгъэнымкӀэ ари зы амалэу, зы хэкӀыжыплэу плытэ хъушът.

Адыгэ еджэгъэшхоу, цӀлэфэ кӀуацӀэу, шӀэныгъэу илагъэр адыгэхэм зыпшъхъамысыжъэу афэзыгъэлэжъэгъэ Нэгумэ Шорэ хъопсэлӀэ ин дэдэу илагъэр ежъ ньдэлъфыбзэм шӀулъэгъоу фырилагъэм фэдэ зилӀ лӀэужхэр ыужыкӀэ дунаим къытехъонхэр ары. Ащ фэдэ хъопсэлӀэ хэт цыщ адыги тыгу илӀын фае, бзэр чӀэтынэмэ лъэпкъкӀодыр къызэрэтфэсы-щтыр зыщидгъэгъушӀэ хъу-шътэп.

ЖЫЛӀЭСЭ Марит.

Гъэзетэу «Адыгэ псалъэм» иӀофышӀ.

«Жабзэ о плульмэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыклуаклэу»

ГЪЭСЭНЫГЪЭМРЭ ШЭНЫГЪЭМРЭ АФЭЛЭЖЬЭРЭ КІЭЛЭЕГЪАДЖ

Адыгэ Республикэм шэныгъэмрэ гэсэнныгъэмрэкІэ и Министертвэ зэриухэсыгъэм теткІэ ОАО-у «Полиграф — ЮГ»-м 2010-рэ илъэсым ыцлэ мазэм и 15-м кызычыхау-тыгъэ тхылъэу, джыри краскэм ымэ кызыныхырэм сы-хплъыххэзэ, гукъэкІыжэ чыжэсэхэм сахэхажыи, илъэс тІокІулурэ плырэ зыкІыххэзэ гъогур гукІэ кызынэс-чыхэхажыгъэ...

1966-рэ илъэс. Адыгэ къэралыгъо кІэлэгъэджэ институтыр (нэужым университет ашыжыгъэ) кызырэтыхыгъэм фэгъэхыгъэ мэфкІ зэхыхэр актовэ залым щэкІо. Илъэсифым кыкІоцІ тезыгъэджэжэу, Іофшхо кыд-дзышІэгъэ, лытэныгъэ ин зыфэтшырэ тикІэлэгъэджэ-хэу, непэ кызынэсыгъэми шІукІэ тыгу кыкІыжыгъэр чфэу кытхэлъэхэш президиумым хэсых. Ахэм ашыш-хэм ацІэ къесІом сІлоигъу. Кытэмызэххэу, шІэныгъэ куу тагъэгъотыным, цыфыгъэ зэфышытыкІэм тыфагъэсэнм дэлъжагъэх А. Къ. ЯкІэкъор, С. Н. Малых, зэшхыгъэсэхэу Ю.В. ыкІи В.А. Флоровскхэр, З.Ф. Бовыкина, зэшхыгъэсэхэу Хь. М. Даурым-рэ З. И. КІрашэмрэ, Е. Е. Фиалковскэр, К. Л. Аульэр, А. А. Шъаукъор, Н. А. Ханжиевыр, А. А. Степановар (мыхэр шылэжыгъэп, Тхьэм джэнэт лъапІэр къарет). Непэ кытхэтыххэу кыддэлажыгъэ (Тхьэм ящІэныгъэ кІыххэ ешІ) тезыгъэджэжэхэу А. А. Шхьэлахор, З. У. Блэгъожыр, В. М. Макеевыр, Л. Хь. Цыппенковар, Р. Ю. НэмытІэкъор.

Гушылэ зэрэтыхэр кытхэтыххэу кытхэтыххэу, кытхэтыххэу. ЗэкІэми гум кыкІэу мы чыплэм кышы-плонэу зытефрэр гушылэ лъэшхэр кыгъотых. Мары чэ-зыур кызынэсыгъэ хуль-фыгъэ лъэпэ-лгъагъэ кафедрэм къекІоллэгъ. ІлІлэу шомбгъо, бгы псыгъу, ишыгъэ зэкІужь, шхьац шІуцІэ Іужьур гоххэу къекІу, итеплэкІэ лытэныгъэ зыфыуегъэххэу, Іушыгъэ-пытагъэу хэлъыр ынэми къа-кІэшы. НэшІо-гушІоу кытх-хаплъэзэ, зыкытфигъэзи «Дорогие, уважаемые наши коллеги!» кыІогъэ къодыуе Іэгъу тео мэкъэшхом залыр зылыштагъ. Институтыр кы-зэрэтыххыгъэр кызыушы-хытырэ дипломхэмрэ бгъэхал-хэжэжэ кытхэтыххэу къо-ддэ, ІофшІэныр джыри едгъэ-жыгъэп, ау ащ фэдэ гушы-ІэхэмкІэ зыкызырэтфигъэ-загъэр тэри, хьакІэу чІэхэми лъэшэу тигопэгъ. Ар урысы-бзэмкІэ тезыгъэджэжыгъэу Блэгъожэ Зулъкарин арыгъэ.

ЩыІэх цыфхэр анахь шхэн зэхыхыгъэми, щхыпи къа-мыкІоу, анэхэм гъучІ чыла-мэр къахІых зэпытыгъ, уадэ-гушыІэнкІи узыфамышхэу, псы-чъыІэ шалъэр къаракІыхы-гъэ фэдэ зэпытыгъэх. Ахэм Зулъкаринэ апчыжы. Нэшх-гушхэу зэкІэми апэгъокІы, цыфыгъэ-адыгагъэр ренэу зэрэхэ, зыщыцкІэгъэ чы-плэм теубытэгъэ пытагъэр хэ-олъагъо. Ипкыгъо-лгъуэхэм, иныбджэгухэм ахэт зыхьукІэ шхьафит-гуфитэу мээкІо,

гушылэ шэрыхэр, сэмэркыур икІасэх. Ащ фэдэхэр зызэ-хихыхэкІэ ымакъэ тІупшыгъэу, тхьэжыгъэ, ыгу кыддеу мэш-хы. Ежымы къэбар шхэнхэр кыІотэнхэр икІас. Ащ фэдэхэм апаен фадэ урыс тхэкІошхоу Ф. М. Достоевскэм «Хорошо сме-ется человек — значит, он хоро-ший человек» зыкІыгъэжыгъэ. В. И. Лениным Италием шыІэу ищхы макъэ зэхэзыгъэ рабо-чэм «Так смеется только чест-ный человек» зэриІогъэгъэ А. М. Горькэми кытхыжыгъагъэ. Цыфым исэнэхьат шІу ыльэ-гъоу, Іофэу ыгъэцакІэрэм хэш-кышхо фырілэ зыхьукІэ кы-дэхуэн, зэшІуихын ыльэкІыштыр макІэп. ЩыІэныгъэм илъэоян-хэм адэкІуаеми, кызырэнэкІы-ххэ, ыпкІэ лъэкІуагъэ. ГъэшІэ-гъоуныр, цыфым шІагъэу, гъэх-агъэу иІэр мымакІэми, ышІэн, зэшІуихын фадэу ыпкІэ кыпы-шылыр нахьыбэу елыгъэ. Ащ фэдэм мэфэ нэфынэр фикъурэп, чэшыми Іоф ешІэ.

Непэ Зулъкаринэ филологии шэныгъэхэмкІэ доктор, Адыгэ къэралыгъо университетым ипрофессор, Дунэе Адыгэ (Черкес) академием иакадемик. Хэгъэгум ыпашхэу гъэхьагъэу шІышІэгъ-хэм, научнэ ІофшІагъэу иІэхэм, гэсэнныгъэ-плуныгъэм, обще-ственнэ Іофхэм чанэу, зышхьа-мысыжыгъэу зэрэхэлажыгъэрэм паекІэ Зэкышынныгъэм иорден, Адыгеим итын анахь лъапІэу, ме-далэу «Адыгеим и Щытхуэсэх» зыфІохэрэр кыфагъэшхо-шагъэх. Ахэр ыкІуачІэкІэ, иакыылкІэ, игумыпсэфыгъэкІэ кылыжыгъэх. ИщыІэныгъэ гъо-гу «фауагъэу», кын щимылыгъ-гъоу, псынкІэу ахэм афэдэ гъэ-хэжэу инхэм къафэкІуагъэп.

Зулъкарин кІэлэгъэджэ инсти-тутыр Мыекъуапэ дэгъу дэдэу кызышыгъэхэм ыуж Пэнэжы-кыбэ, Нэшхыкыбэ, Теуцожхыбэ-лэ ыкІи Аскъэлэе гурыт еджа-плэхэм урысыбзэмрэ литерату-рэмрэкІэ ашыригъэджэжэ, зи-пэцагъэхэри еджаплэхэм ахэтых. Нэужым кІэлэгъэджэжэми яшІэ-ныгъэ зышхыгъэххэр хэку ин-ститутым, народнэ гэсэнныгъэм-кІэ хэку отделым Іоф ащишІагъ. Къалэу Горький дэт университе-тэу Н. И. Лобачевскэм ыцІэ зы-хырэм иаспирантыгъ, кІэлэ-гъэджэу Іоф чишІагъ. Мы уни-верситетым кандидат диссертаци-еу «Глаголы перемещения в современном русском литератур-ном языке» зыфІорэр шигъэ-хызыри, кышхышыгъэжыгъыгъэ ыкІи Адыгэ хэкумкІэ урысыб-зэ сэнэхьатымкІэ апэрэ кандидат хьугъэ.

1964 — 2002-рэ илъэсхэм Адыгэ къэралыгъо кІэлэгъэджэ институтым урысыбзэмкІэ ика-федрэ икІэлэгъэджэ шхьагъэу, идоцентэу, ипащэу, икІэлэ-гъэджэ факультет идеканэу лэ-жыгъэ, непэ зытхышІэныгъэмкІэ Гупчэм ипащ. 1980-рэ илъэсым къалэу Киев дэт университетэу Т. Г. Шевченкэм ыцІэ зыхырэм доктор диссертациеу «Адыгей-

ско-русское двуязычие» зыфи-Іорэр кышхышыгъэжыгъыгъэ ыкІи филологии шэныгъэхэмкІэ доктор хьугъэ. ІофшІэн шхьа-Іэу ыгъэцакІэрэм кышышы-у-цоу, научнэ ыкІи научнэ-методи-ческэ ІофшІэгъэ 250-м ехьу ыт-хыгъэ. Ахэм ахэтых ІэпыІэгъу тхылъхэр, монографиехэр, про-граммэхэр, гушыІалъгъэр, зэ-дэгъушыІалъгъэр, нэмыкІхэр. Пэцэныгъэ адызэреххэзэ, нэ-бгырэ 20-м ехьум кандидат ыкІи доктор диссертациехэр атыгъэх ыкІи кыагъэшыпкыжыгъэх. Нэбгырэ 23-м яофициальнэ оп-понентэу шытыгъэ. Ащ фэдизым ишІуагъэ аригъэкІыгъэ, шэны-гъэлэжымэ ясатыр хигъэуцагъэх.

Цыфым иІофшІэн зэригъэца-кІэрэм, ащ гъэхьагъэу шІышІэ-рэм еплъыкІэу иІофшІэгъэхэм, ригъэджагъэхэм кыфырыІэм мэхьанэ имыІэу шытэп. Ащ фэдэ еплъыкІэ-екІоллэкІэ зытхыгъэ горэ псыгъэ фэдэу кыдгъэлыгъомэ иягъэ кымыкІонэу кытхышІы, кызыралогъэ бзэм тетэуи кытэ-хыжы.

Адыгэ къэралыгъо универси-тетым ипрофессорхэу А. В. Ша-хановар, С. А. Лаушыр, идоцен-тэу Ф. К. Тыгъужыр:

«... Где бы ни трудился Зул-карин Учужукович, он всегда отличался целеустремленно-стью, принципиальностью, че-стностью, добросовестным отношением к делу. Поража-ет широта его научных ин-тересов, редкостное трудолю-бие и высокая продуктив-ность в научной деятельнос-ти...».

Т. В. Раман, апшъэрэ катего-рие зылэ кІэлэгъэджэ, Мыекъуа-пэ иллісееу N 34-м урысыбзэмкІэ шырегъэджэж, народнэ гэсэн-ныгъэм иотличник, педагогикэ шэныгъэхэмкІэ кандидат:

«... В общении с коллегами и студентами ярко проявля-ется его острый аналитиче-ский ум, неординарное лингв-стическое мышление, умение отстаивать свою позицию... Он эlegantный, обаятельный, интеллигентный горец...».

Л. В. Каратаева, филологии шэныгъэхэмкІэ кандидат, Адыгэ къэралыгъо университетым нэ-мыц филологиемкІэ икафедрэ идоцент:

«... Мне очень повезло. Он стал моим научным руководи-телем на время работы над диссертацией и учителем на-всегда. Я бесконечно благодарна ему за то необыкновенное до-верие, за поддержку и самое необходимое — подсказку и критику...».

Бэгъырэжэу Хьазрэт, филоло-гие шэныгъэхэмкІэ доктор, Адыгэ къэралыгъо университе-тым ипрофессор:

«Зулъкарин Учужукович яв-ляется почетным профессо-ром МГТУ, заведующим Цент-ра билингвизма АГУ, основателем педогогического факуль-тета, которым руководил бо-лее 20 лет... Его влияние на

развитие отечественного и адыгейского языкознания и на становление социолингвисти-ки в Республике Адыгея оказа-лось столь глубоким, что без ссылок на его идеи и труды не обходится ни одно серьезное исследование, касающееся про-блем теории языка...».

УиІофшІэгъухэмрэ ебгъэ-джагъэхэмрэ уигугъу дахэкІэ, шІукІэ ашыныр зэкІэми анахь насып лъапІэу кытхышІошІы. Зулъкаринэ ар ышхьэкІи, ыгукІи, ышгъокІи зэхышІагъ. «Шу шІи, псым хадз» — джа-ры цыф Іушыгъэ зыкІауагъэр. ЛэжэпхэшІоу риутыгъэр лэжыгъэ бэгъуагъэкІэ хьалэлэу кытэжыгъэ.

Тхылъым фэгъэхыгъэу гушыІэ заул.

ЫлшхьэкІэ зигугъу кышыты-шІыгъэ тхылъым иавторхэр зэшхыгъэсэхэу Блэгъожэ Зул-каринэрэ Асыетрэ. (БзитІукІэ тхыгъэ, «Адыгейско-русский разговорник» — «Адыгэ-урыс зэдэгъушыІалъ»). Ар итеп-лэкІи, зэрэгъэпсыгъэмкІи, ма-териалэу кытхыгъэм изкІэлъы-кІуакІэкІи, сьд фэдэ лъэны-къомкІи, уигъэрэзэнэу гъэп-сыгъэ. Непэрэ демократие псэукІэм зэхьокІыныгъэу кы-зыдихыгъэхэм тикъэралыгъо, тишыІэкІэ-псэукІэ зызэрэщау-шхомбгъурэм ишІуагъэкІэ, бзитІушІэным (адыгабзэмрэ урысыбзэмрэ) лъэшэу зыкыІэ-тыгъэ. Тиadyгабзи къэралыгъуа-бзэм инэшанэхэм ягъогу нахь рыгъуагъэ, зышигъэпныгъэу фе-жыагъ. Ар лъэшэу узыгъэрэзэн Іофэу шыт. Мы тхылъымы ар кыеушыгъэты. Апэрэ нэкІуб-гъохэм кыагъэжыгъэу иаужы-рэхэм анэсыжыгъэу, бзитІумкІи тхыгъэ. Ащ тхылъым имэхьанэ кыІэтыгъэ, кыгъэшхошІуагъ.

ГушыІагъэм тхылъыр зэрэбгъэ-федэшт шІыкІэр, унаІэ зытеб-гъэтын фэе чыплэхэр, къэлокІэ-гъэпсыкІэ, бзэр зэбгъэшІэным-кІэ екІоллэкІэ амал зэфэшхьаф-хэр кыІылох. Ахэм афэдэх ята-рихь шыц едзыгъохэр» зыфІоу тарихьымрэ културэмрэ афэгъ-хыгъэ очерк кІэкІым мы тхы-лым еджэштхэм ягуагъу нэІуа-сэ зыфашІынэу кытхышІошІы. Адыгэхэм ятарихь, културэм, литературэм, искусствэм, спор-тым, нэмыкІхэм афэгъэхыгъэ кыэбар гъэшІэгъонхэри ащ хагъотэштых. Адыгэ лъэпкы-итарихь, икультура, ыбзэ шІлэн-хэмкІэ, адыгэхэм уахэтынымкІэ, язекІокІэ-шІыкІэхэр кыбгуры-ІонымкІэ, нахь апэблагъэ ухь-нымкІэ ишІуагъэ кыыокІышт.

Очеркым ыуж адыгэ ыкІи урыс алфавитхэр кыкІыгъэх. ЗэдэгъушыІалъэм голых адыгэ-урыс гушыІалъэу гушыІэ 1200-м ехьу зыдэтыр, адыгэ гушыІэжыгъэу япчъагъэкІэ 200-м кыехьухэрэр, урысыбзэкІи зэ-дзэкІыжыгъэхэу, адыгабзэм ифонетикэ-грамматическэ гъэ-псыкІэ ехьылІэгъэ очерк кІэ-кІыр, адыгэ текст заули урысы-бзэкІэ зэдзэкІыжыгъэхэу.

ЩыІэныгъэм ичІыплэ, иохъгэ, псэукІэм илгъэныкыо зэфэшх-хьафхэм, гэсэнныгъэм, псау-ныгъэм, литературэм, културэм, искусствэм, чІыопсым, про-мышленностым, туризмэм, нэмыкІхэм афэгъэхыгъэ темэ-хэмкІэ нэбгыритІу гушыІэгъу зэ-фэхьунхэ алыкІынэу зэдэгъушы-

Іэгъуи 150-рэ фэдиз тхы-лым кыдэхьагъ. БзитІур (адыгабзэмрэ урысыбзэм-рэ) зэзыгъашІэ зышІоигъо пстэуми зэдэгъушыІалъэр ныбджэгъушІу шыпкыэ афэхьун ыльэкІышт. Темэ зэ-фэшхьафхэм яхьылІэгъэ разделхэу (Іахь-Іахьхэу) ар зэтеутыгъэ. ГушыІэм пае, «Шуфэсхыныр», «НэІуасэ зэфэхьуныр», «Унагъор», «Цыф лъэпкыыр», «Сэнэ-хьатыр», «Туризмэр», «Экс-курсер», «Спортыр», нэ-мыкІхэр. ГушыІэу ыкІи гу-шыІэзэпхыгъэхэу цыфхэм нахьыбэрэ агъэфедэхэрэр ахэм кыащетых. БзитІур е бзитІур язырэр зэзыгъашІэ зышІоигъохэм апае жабзэм хэтын фэе гушыІэхэр зэхэт-хэу ыкІи зэпхыгъахэу тхылъым кышытыгъэх. Ахэм цыфыр чыплэу зэрыфэн ыльэкІыштыгъэ кыдалгыгъэ. Фонетикэ-грамматическэ очеркым адыгабзэр зэзыгъа-шІэ зышІоигъор бзэм игъэ-псыкІэ нэшанэхэм нэІуасэ афешІы.

КІэкІэу кыэплон зыхьукІэ, адыгабзэмрэ урысыбзэмрэ зэзыгъашІэхэу зышІоигъохэм апае авторхэм тхылэ дэгъу кыагъэхьагыри, Министе-рствэм ар экземпляр минитІу хьоу кыдыгъэкІыгъэ, район ыкІи кьэлэ еджаплэхэм зэкІэми алаклэгъэхьагъ. Ар дэгъу. Дээр тхылъыр зыш-кІэгъэ пстэуми зэралэкІымы-хьащтыр ары. Сыда плэмэ, ар тучанхэм атебгъотэштгъэ. Ми-нистерствэм тхылъхэр ари-гъэжэнхэу фытыныгъэ иІэп. Тилъэпкыгъоу чыгужьым кызыгъэзэжыгъэхэм ады-габзэри, урысыбзэри икыу фэдизэу зылэкІэмылхэр (зымышІахэхэр) ахэтых. АхэмкІэ мыр ІэпыІэгъушІу хуыштыгъэ. Ахэм афэдэх ти-мылэпкыгъоу республикэм шыпсэхуэрэр, туристэу кытх-ахьэхэрэр.

Цыфхэм «хэкІыплэ зымы-Іэ шыІэгъэ» зэралорэм шыпкыэ хэлъ. Зэдэгупшысэхэу, амал горэ кыфагъотэу кІэлэгъэ-кІохэр зэреджэхэрэр тучан-хэм арамытыштхэми, зэдэгъ-ушыІалъэхэр, гушыІэлъэ зэ-фэшхьафхэр фадэ ышэфын-хэ ыльэкІынуу ашыгъэжэ дэгъуагъэ. Авторхэм зэрэх-гъэунэфыкІырымкІэ, зэдэгъ-ушыІалъэмкІэ урысыбзэр (адыгабзэри ары) куу дэдэу арагъэшІэнэу пшырылъ зы-фагъэуцжыгъэп. Аруу шыг-ми, тхылъым дэтыр дэгъоу зэзыгъашІэрэм урысыбзэкІэ (адыгабзэкІи ары) кыІомэ шІоигъор кыІон ыльэкІынуу амал иІэ хуышт. Сьд фэда-зи зэбгъашІэ шІоигъомэ, удэшхьахы хуыштгъэ, мафэ кьэс гушыІэ заул нэмыІэм зэбгъэшІэн фадэ. Тэрэзэу къа-сІорэп плыу утеукІытыхьэн ишыкІагъэп. Блэгъожэ Зул-каринэрэ Асыетрэ псауныгъэ пытэ яІэу, тхылэ дэгъухэмкІэ тагъэгъушІо зэпытынэу афе-тІо, мы тхылъымы ипшгъэ-рылхэр ыгъэцкІэн ыльэ-кІыным пае гъогу мафэ тэхьанэу етІуаІлэ.

**ХЪАУДЭКЪО
Шыхьамыз.**

«Жабзэ о плульмэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыклуаклэу»

Уфаемэ, кыбдэмыхъун шылэп

— Синьдэльфыбзэ о зэрэпшлэрэм фэдэу сшлэштэгъэмэ, сэц нахь насыпышлэ дунаим темьтэу слыгъэ-ныгы, — Тьркуем кыкыжыгъэу кьалэу Мыекыуапэ шыпсэурэ Цурмыт-Дугъ Эрсин джащ фэдэ гушы-лэхэр Урысые Федерацием инарднэ, Адыгэ Республикэм изаслуженнэ артисткэу Уджыхъу Марыет сценэм тетэу адыгабзэкӀ кьэгущыӀэу зызэхехым рилогъагъэх.

Абзэ амышлэу сабий цыкӀлэхэр кызырэтджыхэрэр, ины зыхъухэкӀ ар зэрамышлэжыштыр, ежӀ исабий-хэмӀ зэрэфау бзэр аригъэшлэнэу зэрэмыхъуштыгъэр игукъау Эрсин бэрэ хэтыгъ. ЕтӀанэ Марыет ыджэ кӀуагъэ. Зэгъафагъэу, гъэдэхагъэу адыгабзэр ежым зэрэультым фэдэу Адыгеим кьэзыгъэзжыгъэхэ адыгэ унагъохэм ясабийхэм аригъэшлэнэу елӀэу.

Марыет Іэпылэгъу афэхъу шлоигъуагъ, ау бзэр зэралуилъхэшт шыкӀэм апэу бэрэ ыгъэгумэкӀыгъ. ЦыкӀлужыехэм джэгуныр зэрякӀасэм дыкӀыгъу театрэм иамалхэри ыгъэфедэнхэу рихъухагъ. Сабийхэм усэ цыкӀлэхэр, пшысэхэр якӀасэх, ахэр сценэм кышцӀагъау, кышцӀагъэ-гъэлыгъомэ, абзи нахь шлэхэу зыкызылӀуихышт.

Джарэуштэу Эрсин кырихыжыгъэ Іофыр зэхэцагъэ хъугъэ. Апэрэ куп цыкӀоу зэхэцагъэм гъунэгъухэм, нэлуасэхэм, Іахылахэм

ясабийхэри кьахэхъуагъэх. Непэ Марыет ыгъасэхэрэр нэбгырэ 23-рэ мэхъух. Адыгэ чыгуем кьэзыгъэзжыгъэхэм якӀэлэцӀыкӀлэхэм язакӀоп, чыплэрыс адыгэ унагъохэм япхьорэлъф цыкӀлэхэри кыфащэх.

Апэу зырагъажьэм адыгабзэр зымышлэхэри, тӀэкӀу нахь мыхъу-ми кызыгурылохэрэри ахэтыгъэх.

— Зи зымышлэхэрэм удэлэжъныр кӀын дэд. Ышлэрэп ыкӀи кыгурылорэп. Ащ кыхэкӀлэу купыр тӀоу дгосыгъэ — бзэр кызыгурылоу, нахьжылохэу кьэгущыӀэхэрэмрэ апэрэ хьарыфхэм кьащегъэжыагъэу зэбгъэшлэн фаехэмрэ, — кыгӀиуагъ Марыет. — Ауужырэхэм дэгъоу Іоф адешлэ АКЪУ-м адыгэ филологиер културэмрэ яфакультет илофышлэу Хъуажь Нурыет. Мэзиплэу зырагъаджэхэрэм кыкӀоцӀ сабий цыкӀлэхэм бзэр нахь ашлэу зэрэхъугъэхэм ежӀ сабийхэри зыгъасэхэрэри шэгущыӀуых. Ахэр сценэм кытепшэнхэш зыкышцӀагъэшлэным джыри фэхъазырхэп, ау янэ-ятэхэм, респуб-

ликэ гимназием щеджэрэ кӀэлэ-еджакӀохэм ащышхэм якъэгъэлъгъонхэр алъэгъугъэхэу цыт.

Джэгухэзэ, пшысэхэм ахэт персонажхэм закыпашыжыкӀэ, кӀэлэ-цыкӀлэм ныдэльфыбзэр зэрагъашлэ. «Сыд кӀын тэлъэгъуми, сызыгъэгущлорэр сабийхэр абзэкӀэ кьэгущыӀэхэу зэрэхъурэр ары, — еІо Марыет. — Тыбзэ зерифэшъуашъу икьэ-ухъумэн кьэралыгъо екӀолӀакӀэ зэри-мылӀажым кыхэкӀлэу ыкӀи бзэр зыгъэлэплэрэ янэ-ятэхэм яхъатыркӀэ тэ ахэм Іоф адэтэшлэ, тфэлъэкӀырэр тэшлэ».

Едыдж, Іэпэзао, Чэтао, нэмыкӀ унагъохэмӀ кьарыкӀыхэзэ кӀэлэцӀыкӀу театрэм зышызыгъасэхэрэр кьэ-кӀох. Мары Чэтэо Ибрахимэ ипхьорэлъф цыкӀу унэм адыгабзэр шырагъэшлэгъэу цытыгъэмэ, джы гушылэ кӀынхэр, Іурылупчъэхэр, мэкъэ Іужъухэр нахь кьабзэу кылохэу хъугъэ, унагъом исхэр егъэгущлох.

— Бзэм идэхагъэрэ илэшлугъэрэ тисабыйхэм зэхъыгъэшлэнэу пылэ бзылфыгъэхэм лъэшэу тафэраз, — еІо Ибрахимэ.

ШӀэныгъэлэжъу Едыдж Батырай ипшэзшӀы адыгабзэкӀэ нахьышлэу кьэгущыӀэхэу хъугъэ. Театрэр агу рехы, зыкыгъэлъэгъоныр якӀас.

Батрай, Эрсини, нэмыкӀхэмӀ кыгӀауагъ:

Инэу тхьашъугъэпсэу ятӀонэу ты-фай Уджыхъу Марыети, Хъуажь Нурыети. Тэ тфэ-мылӀэкӀыштыр ахэм кыт-фашлэ, хымэ чыгуем цыт-шыгъушпэжыгъэгъэ ны-дэльфыбзэр тисабыйхэм кытфалуальхажы.

Арэу зыхъукӀэ, Іофыр кьэзыхыжыагъи, лызыгъэкӀуати лъэпкым фэгумэкӀых ыкӀи фэлажъэх. Бзэр тымӀлӀажымэ, адыгэ лъэпкыри зэрэщымылӀажыштыр кьагурэлэ.

Адыгабзэм и Мафэ ехъулэу тилъэпкырэ тыбзэрэ апае тызыгъэгумэкӀырэ пстэур кыплотыкӀын плъэкӀыштӀэп. ОІо закӀокӀэ, зи кыкӀырэп. Ау мы зигугъу кьэтшыгъэ бзылфыгъэхэм афэдэу адыгэ цыф пӀэпч лъэпкым фэлажъэмэ, тилъэужы хэкӀокӀэштӀэп, тилъыфыгы чӀэгъынштӀэп, тирэди зэпычыштӀэп, тижэбзэ дахи кӀодыштӀэп.

ШӀБАУКЪО Аслъангуащ.
Сурэтхэм Уджыхъу Марыет-рэ ыгъэсэрэ адыгэ кӀэлэцӀыкӀлэхэмрэ арытых.

Си бзэу,
си гъэфІэн

*Сэ гу гъэфІэнэу узилэщ гъащІэм,
Си псэм пэсцІыну, си адыгэбзэ!
Узилэу зыми сыхимыгъащІэ,
ПлъанІэу узилэщ уэ, си анэбзэ!*

*Зыми пэсцІынкъым си адыгэбзэр,
Іну сэ си цхъэр сегъэлъагъужыр,
Гъатхэнэ пцІащхъуу согъэбзэрабзэр,
ЩызгъэшэрыуэкӀэ срогуфІэжыр.*

*Жъабзэу урилэщ си анэ дыцэм,
Си адэм дежкӀэ угурыфІыгъуэщ.
Си адыгэбзэр солъагъур фІыщэу,
Си налмэс фащэщ, си налкъут
фІыгъуэщ!*

*Зи хабзэр, зи бзэр зыгъэпудыжыр,
Ар хэтми, соцІэ, цІыху гъэсакъым!
Щхъэ бжыгъэ мыхъумэ, сэбп гуэрэ
Абы мы гъащІэм кыицыхъакъым!*

Си гум мафІэшхуэ
исшыхъри...

*Си гум мафІэшхуэ исцІыхъри
ныжэбэ,*

*Си лъагъуныгъэр абы хэздзэжащ...
Зэрагъэсыжым хуэдэу куэнышыбыр,
Гугъи, дахагъи, ІэфІыгъи зедикІыу
ЗэрыгъэкІийуэ си бгъэм кыстхъащ.*

*Зэрагъэсыжым хуэдэу уд Іэзэр,
Пэжыр жызылэр зэрагъэкІуэдэу
Си лъагъуныгъэм зауэ есцІэкІри
Гулэу си бгъэгум псэр тезгъэкІуэтри
Дуней цІыгу хабзэм зезгъэубыдащ...*

*Ауэ нэпс шугъэм сетхъэлэ, сетхъэлэ,
Хыр кыздикІар сэ иджыщ кыицыхъ-
щІар.*

*Си гум ныжэбэ кыицекІуэкІахэр
Мы сІу гъушІам кытекІын лъэмкІа
СицІаркъым а псом сэ езыр сыкъела...*

ПХЪЭШ Мадин,

*Али-Бэрдкыуэ курыт еджапІэм цо-
джэ.*

Лъэпкъ Іофыр — зэкІэми яІоф

КӀэлэ-гъуалэхэм ныдэльфыбзэм уасэу, гулгытэу фашыштыгъым ылъапсэ унагъом зэрышыуцурэм уеджэнджэ-шыжыныу шытӀэп. Ау нѳбыжыкӀэхэм абзэ дэгъоу ашлэу кьэтэджынхэмкӀэ, ащ фэсакъхэу, агъашлоу хъунхэмкӀэ еджапІэми Іофышхо зеришлэрэр кыдӀэплъытӀэн фае. Джащыгъум адыгабзэр, литературэр, зэрырагъэджырэ бзэм илъэныкӀо пстэур кьэзыгъэгъунэрэ методикэр шыІэныр апэрэ Іофэу зэрэщытыр кыбгурэлэ.

Арэу шытми, адыгабзэмрэ литературэмрэ ягъэшлэгъэ-нымкӀэ методикэ зэгъэулугъэ зэрэщымылэр Къэрэщэ-Щэрджэсым адыгабзэмрэ лите-ратурэмрэкӀэ икӀэлэгъаджэхэм гукъэошхоу джынэс яІагъ. Къэбэртэе-Бэлкъарым кышцӀагъэфедэрэ ащ фэдэ тхылхэр тикӀэлэгъаджэхэм

кьазыІэкІэмыхэхэкӀэ, тиресублики кызышыхамыутыхэкӀэ, хэти ышъхъэ шыгугъыжъэу, ыкӀуачІэ кызырихъэу Іоф ышлэ-ныр ары кьафэнэжыштыгъэр. Ныдэльфыбзэм кыфыхахырэ сыхъат пчъагъэр нахь макӀэ зашым адыгабзэр охътэ кӀэкӀым нѳбыжыкӀэхэм алъыбгъэлэсыныр нахь кӀын хъугъэ. Зи методикэ лъапсэ имыІэу еджапІэхэм ныдэльфыбзэм зэращырагъэ-джырэм зэтемыфэу бэ кыи-зэрэдакӀорэр нэрылӀэгъу хъу-штыгъэ.

А щыкӀагъэр дэгъэзыжыгъэ-ным илъэс зауІэкӀэ узэкӀІэ-бэжымэ ыуж ихъэгъагъэх КъЩР-м кӀэлэгъаджэхэм яшлэ-ныгъэ зыщахагъэхэрэ иин-ститут адыгабзэмрэ лите-ратурэмрэкӀэ икафедрэ идоцентхэу Къантемыр Баблостэрэ Адышэс Маринэрэ. 2005-рэ илъэсым ахэм кыдагъэкӀыгъ «Пэублэ клас-схэм адыгабзэмрэ литературэмрэ

щызыгъэхырэ егъэджакӀохэм апай» зыфилорэ тхылъ пшъхъа-пэу методическэ советхэр зэры-тыр. Ар Іэпылэгъушлэ афэхъугъ ублэплэ классхэм ащезыгъаджэ-хэрэм.

Къантемыр Баблостэ кыгу-рылоштыгъэ апэрэ лъэбэкъоу адзыгъэм ятӀонэрэри кылыы-кӀон зэрэфаер. КӀыхъэ-лыхъэ зыримыгъэшлэу, апшъэрэ клас-схэм ныдэльфыбзэр ащызыгъэ-хыхэрэм атегъэпсыхъэгъэ тхы-лым игъэхъазырын фежыагъ. Ащ Іэпылэгъушлэ кыфэхъугъ Адышэс Маринэ. Тхылъыр ком-пьютеркӀэ зэхэгъуцогъэным Іоф дишІагъ редакторэу Агъырбэ Заремэ. «Гурыт, апшъэрэ клас-схэм адыгабзэмрэ литературэмрэ ащызыгъэхырэ егъэджакӀохэм апай» зыфилорэ методическэ Іэпылэгъум Іофыбэ зэшІуихы-штыгъэ... Ау мылкъу зэрэщымы-Іэм лъэшэу иягъэ кьэкӀо, еджа-пІэхэм, егъэджакӀохэм ящы-

кӀэгъэ тхылъ дэгъухэр, методи-ческэ пособиэхэр кыдагъэ-кӀынуу хурэпти, хэкӀыплэшІу кьагъотыгъ: компютеркӀэ тхы-лыр зэхэзыгъэгъуагъэхэм ара-тышт ахъщэр ежӀ кӀэлэгъа-джэхэу адыгабзэр языгъэхырэ-мэ зэхалъхъагъ. АдыкӀэ кьанэ-штыгъэр методикэ тхылъыр кы-дэгъэкӀыгъэныр арыти, Къанте-мыр Баблостэ КъЩР-м и Адыгэ Хасэ и Тхьамэтэу Щэрджэс Му-хъэмэд зылуиыгъаки, зыгъэгумэ-кӀырэ Іофыр филолагъ, адрэми лъэпкъ мэхъанэ зилэ лъэлур афи-гъэцкІагъ.

— БэшІагъэу тызкӀэхъопсы-штыгъэ методикэ Іэпылэгъу тхы-лыр кытӀэкӀэхъагъ, тэ лъэшэу тафэраз мыпшыжыхэу адыга-бзэм иІоф дэлэжъэхэрэ Къанте-мыр Баблостэрэ Адышэс Мари-нэрэ, — еІо Эрсакон гурыт еджапІэм икӀэлэгъаджэу Хъат-кьо Марие.

2008-рэ илъэсым Щэрджэс-

кьалэ кышыхаутыгъагъ адыгабзэмрэ литературэмрэ якъэралыгъо стандарт зышы-зэхэфыгъэ тхылъыри. Ари тие-гъэджакӀохэм амалышІу кьафэхъурэм ашыш.

Къантемыр Баблостэ фэдэ шӀэныгъэлэжъ псэемыблэжъ-хэр Іофышлоу зэшІахыгъэ-хэм кьащыуцухэрэп. Непи ащ Іоф дешІэ «Адыгабзэм тегъэлсыхъэгъэ тест мин» зы-филорэ пособием игъэхъазы-рын. Къыдгурэлэ, лъэшэу кӀын непэ мылкъу уимыІэу Іофыгъо горэ зэшІопхыныр, арэу шытми, лъэпкым икӀэ-лэгъаджэхэм, нѳбыжыкӀэ-хэм ящыкӀэгъэшт тхылъхэр, Іэпылэгъухэр кыдэгъэкӀы-гъэнхэмкӀэ Къантемыр Баб-лостэ фэдэхэу адыгэу, адыгэ-псэ кьабзэ зилэхэм мылкъу зылэкӀэлъхэри ІэпылэгъушІу афэхъунхэу тэгугъэ. Сыда пІомэ лъэпкъ Іофыр зэкІэми яІоф.

ХУТЭ Аминэт.

Щэрджэсқал.

«Жабзэ о плульмэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыкIуакIэу»

МЭЩБЭШЭ Исхъакъ

НЫДЭЛЪФЫБЗ

Гъэмэфэ огъум псы чэндж гуIалэу
Нэпкъым дэгъукIрэм фэдэу игъаиIэ,
Зыуи рамыдзэу, мыскъэрэ Iуалэу
Синыдэльфыбзэ игугъу кысфашIы:

«Моу типсырыкIы плъапэ зерибдзэу
Уиадыгабзэ хэт ищыкIагъ?...»
АIозэ, тхъапишэрэ, зэрамынэсэу
Ащ нае тхъапишэрэ тхъапишэрэ фаIуагъ.

Мы дунай нэфым апэрэ псалтэр
Щыц сфэзышIыгъэр синыдэльфыбз,
Гур зыгъэгъухоу сигугъэ халтэ
Илъэгэ Iуатэу бгъэгум дызыбз.

Ным ибыдзыщэу сIупэ Iуфагъэр
Дыджы-псыджые тауицтэу сфэIон,
ЦIыфыгъэ дахуу ащ кысхилтхъагъэр
Жыицгъэу селэфэ огум ищыбэгъон.

Чылгъэм сехыжгъэу сыкыстехъажьымэ,
Сыхарэгъади, сымыдэхъун.
Хъухэцтэп ясIоу сыбзэ ясхъожьымэ,
А сыхъат дэдэм сылIэжьымы хъун.

Жыибгъэу кылтгыгъэм фэдэу мэкъэхъоу,
Уц тхъэпэ цIыкIум фэдэу Iушъабзэ,
ПсынэкIэчъ къабзэм фэдэу кысфэхъоу,
Тыгъэу кысфепсырэм фэдэу сиIофабзэ,

Синыдэльфыбзэ дэими, дэгъуми
Дунай рысиIэу чылгъэм сытет,
Сыдырэ уахъти — гъэбэжъуи, огъуи
СэрыкIэ оцхыбыбым ренэу ар фэд.

Хъатх Мыхъамэт иорэд мафэ
Сыимыгъэгъуицэу лIэиIэгъум хещы,
Нарт ШэбатныкIо ишъыпкIэ зафэ
Бзэджагъэу ищыIэр гъаиIэм сфыхечы.

Сятэ ичIыгоу ным кыситыгъэм
Ижъогъэ нэз сыготэу сэкIо,
Дэхагъэр зэкIэ фэгъадэу тыгъэм
АщкIэ дунаим иорэд фэсIо.

БЭРЭТЭРЭ Хъамид

СИНЫДЭЛЪФЫБЗ

Джыри згъэиIэнэу сэиIэ сэ гъишгъэ,
Ау сымыиIэжьмэ синыдэльфыбзэ,
Нарт СаусэрыкIо сиIэна ихъишгъэ,
Айдамыркъан сиIэна игъыбзэ?

СIорэмылтыжьи адыгэ псалтэр,
Сянэ сыдэуицтэу ыцIэ къесIона?
Сыбзэ Iумылмэ, шIулгъэгъу ищыналтэр
Слэпкъ сыдэуицтэу фэгъэлэжъэна?

СэиIэ сэ Iэджи адыгэ хабзэр
ШъорыиI тамыгъэ зыфишIыжъыгъэу,
Ау Пишызэ икIмэ, иадыгабзэ
ЗигъэнэиIошIэзэ ищыгъуицэжъыгъэу.

СикIыгъ сэ Пишизи, сикIыгъ хэгъэгум,
Ау ищыгъуицэжъыгъэп лъэпкъым ылъапсэ,
Гуишисэ къабзэу дэлтыр сыбгъэгум
КъырысIотагъ сэ сиадыгабзэ.

Адыгэ усэу сыкызэджагъэр
СырихъылIагъ сэ зыгу лъыIэсыгъи,
Адыгэ тхылтэу афыздэсцагъэр
Анахъ тынышIухэм апэ зыиIыгъи...

Зыбзэ дэдзыхы зыиIырэ цIыфыр,
О кыпфэсэиIы зы дэо закъо:
Пфэпцыныжъына нымкIэ уицIыфэ,
Пфэцэчыжъына лъэпкъымкIэ хъакъыр?

КЪУЕКЪО Налбый

СИАДЫГАБЗ

«Къины,
Онтэгъу.
Хъэзабыр рыпIомэцтмэ — ар Iэрыфэгъу.
Убгэцтмэ — джадэ.
Имэкъэ гъаиIуи гъыбзэм фагъадэ...»
ИиIэти — ищылыч.
ПсынкIагъэу хэлтыр — шы емылыч.
Иорэд мэлунчъапчгъэ,
Гугъэуз макъэу IуекIы унапчгъэр.
Хъылыгъэу зелэты,
ИгъаиIэ фэдэкъабзэу.
Сыд макъэу иуIэни, насып уиIагъэмэ?
Тэдэ къэкIына, сикъош, адыгабзэр,
Адыгэмэ къадэмыхъугъэмэ?..

УкысэуицIмэ:
— Тэдэ къэкIыгъ
Щылычгъэу джэрэ умакъэ?
— Сэишхуабэ къуишхъэтхмэ ащызэпкIыгъ,
Хъадэгъур ашъхъагъ ищысакъэу.
УкысэуицIмэ:
— Тыдэ къэпхыгъ
Нэпсыцэу гъыбзэ гуицIэр?
— Лъфыгъабэ къуишхъэтхмэ ащыфэхыгъ
СымыиIэу ябэн зыдэицIэр.
УкысэуицIмэ:
— Тауицтэу зепхъагъ
Джы нэс уионтэгъуагъэ?
— Зы кIочIэ закъо гъэиIэным сиIагъ —
Къэслъфыгъэм сыриджэгъуагъэп.

ЫшIагъ улIэныр,
ЫшIагъ улIыныр,
Хъэзабыр уаишхъагъ итыныр.
Ау джэгъогъугум уфэицылIыныр
ЫшIагъэп е гъэрэу зыптыныр.
Нарт лъэпкъым уфэдэкъабзэу,
УкысэуицIмэ:
СыдэпIыишгъ — сашъхъагъы огу къабзэр
Зигъадыгабзэу нэфынабз.
СыдэпIыишгъ — тыжъынэу чыгъэу,
Пцэсыр сашъхъагъ кыицэкIуаишгъ.
Отэбчэу, пчэнэ ищыгъэу,
Адыгабзэр фэд чылэ пшъаишгъэм.
Пчэдыжъыпэмэ янэфы тIопсымэ
КъарэкIо осэпсы лъапишгъэу.
Адыгэбзэ гуицIэр умыпсэмэ,
Тэдэ укъэкIыгъ о, пшъаишгъэр?
ЗгъэиIагъи, згъэиIэицт илъэси
УакъырэкIо о жьогъо Iапишгъэу.
Iэнэ закъокIэ огум уерэнэси,
КъэбгъэгъуицIэн о, пшъаишгъэр.
КъэгъуицIэн, фэмыицIэу,
ГъэиIэн насып ыгъотыгъэу:
Адыгабзэм урэгъуицIышгъ,
Адыгабзэм нэс кыуицыгъэу.
НыбжъыкI...
Сэ силэгъу.
Насып рыпIомэцтмэ — ар Iэрыфэгъу.
ИиIэти огу нэф.
Сабыи макъэм фэд ащ ичэф.
Игугъу лъагъ.
ГукIэгъу кIэлгъэIурэп игуицIэ пагъ.
Иорэд гугъэтэдэжэу,
Насып дахэкIэ цIыфыгъум къеджэ.
Тэмабгъоу зелэты, инасып фэдэкъабзэу,
Сыд гъаиIэ уиIэни, ныбджэгъу умыиIагъэмэ?
Тэдэ къэкIыны, сикъош, адыгабзэр,
Адыгэмэ къадэмыхъугъэмэ!..

НЭХЭЕ Руслъан

АДЫГАБЗЭР СЯН

Убзэ зыпшIокIодырэм
Уянэ пшIокIодыгъ.
Ар къызгурымыIорэм
Ыпсэ аритыгъ.

Сыбзэ сэ ситыгъэ,
Сыбзэ сэ сыхылтэ,
Сыбзэ сэ сигугъэ,
Игъэрети схэлъ.

Слэхъэри кIэгъэкIырэр
Сэ сиадыгабз.
Псыхъоу мычэкъоужьырэр
Сиадыгэ хабз.

Сыбзэ сэ сигъаиIэ,
Сыбзэ сэ сигуишIо,
Сыгу кытырегъао,
Шыблэуи ар мао.

Орэд кырыпIомэцтмэ,
Гъэтхэ оцхы бзыбз,
Псапэ горэ пшIэцтмэ,
Бгъэгуми дызыбз.

Шъоум фэд сыбзэ,
Сян адыгабзэр,
Сят адыгабзэр:
Сыда пIомэ, тыпсэ.

ХЪУРМЭ Хъусен

СЫБЗЭ ДЫШГЪЭУ,
СИАДЫГАБЗ

Нарт хъишгъэу гур шIум фэгъаблэу,
Бгъэм укыищегъэ, сиадыгабз.
Щытхъу лыагъэм о уфэгъаблэу,
ЗаIом ишъыпкIэ пхэлгъэу уихабз.

Оцхы бзэрабзэу гъэтхэ Iушъаишгъэм,
ИгуишIо нэфы сыдэу уфэд!
Псалтэ кьерэишIу адыгэ пшъаишгъэм,
СиIошIы: зэхэсхрэр насып орэд.

Гухэр пIэтыгъэу, гуишIогъо тамэу
Мэкъэмэ гохэкIэ непэ уткIыгъу.
Тыдэ сыицIэми шIулгъэгъу Iарамэу,
Сиымыгъуицэцтыр уизынычыгъу.

Хъазаб лъэхъаным еу кыиопчIыгъэм,
Уигугъэ тамэ бэрэ пибзыгъ.
Гъыбзэу игъаишIэ о кыищыппчыгъэр,
Силтэпкъы кIасэ ыгу утэзыгъ.

Тетыгъо лъэгум уицаулгъоу,
ЛэишIэгъу макIэп кыизэлъыкIуагъэр.
Уимарджэ нахъыишIум уицкIэлгъэIоу,
Уипсыхъо чъэрицтыгъ нэпсы ищыгъэр.

ГугъэпIэ зэжъум уинэпсыорхэр
ЩызэкIифэнэу зэп гъогу лъыхъугъэр.
Ау хъазабыем иишхъухэ кIорхэр,
Пый кызыфэхъуи тхъапиш унэхъугъэр?

Щэнаутыпсым хэгъэкIухъагъэу,
Аджалы кIэкIыр пфыхамыгыгъа?
Лъэпсэ гъэкIодыр ашъхъэ кыхъагъэу,
Пачыхъэ дзэпцмэ ер пфамытхыгъа?

ШпункIы лъэрыхъэм уриныбжъыкIоу,
Къэ шгъэф гумэкIмэ ягъыбз о пичыгъэр.
Гум кытенагъи мыкIыжъы тыркъоу,
Шыгъо мыухэу зэ кыиопчIыгъэр.

Нэфыр пфэгъуаблэу, кыиуфэмылгъэгъоу
Къыныгъ гъогуишхъоу кыизэпнычыгъэр.
Джарба кыиуфалIэу, ау кыиуиIапчгъэу,
Слэпкъыби чIыгукIэ кIыпкIэрычыгъэр.

Лениным иджэ гугъэпIэ пчыкIэу,
Ер зэпкъырикIэу кыиуиIэсыгъ.
Насып IаплIым укыиуишIукIэу,
ЩыIэкIэ мафэм зыдэпIэтыгъ.

Непэ орэдмэ урятэмабгъоу,
ЧIыбгъэр уихъяркIэ зэлъыогъаджэ.
Тыгъэпсы шIэтыр уигугъэ Iэбгъоу,
Умэкъэ зафэ кыищымыгъаки!

25.05.70 г.

ХЪАГЪУНДЭКЪО Щамсэт

СИНЫДЭЛЪФЫБЗ

Силтэпкъ зы нэбгырэ хэзымэ,
Сыгу пIантIэр кыитрикIэу кьефызы.
Силтэпкъ зы нэбгырэ кыхахъомэ,
СыгуишIоу, сиIэгъэ сициз схэхъо.
Сыгуанэу хъохъур фэсIо:
Узынчгъэу, лъэптыгъэу ищыIэнэу.
ПсынкIэу бэгъоужьынэу сэлъаIо,
Лъэпкъыпсэу тиадыгабзэ,
Унагъо нэпчы илтынэу;
Ныдэльфыбзэр агъэбзэрабзэу,
Сабыи, кIэлэцIыкIуи,
НыбжъыкIи нахъыжъы —
Къэтлэгъэужьынэу сэхъуапсэ,
Тиадыгабзэ жъынчынэу,
Тигугъэ инхэр кIэтицынэу.

«Жабзэ о плумэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыкыуаклэу»

Гъашлэм зэлэгъу тишыжыкыгъ нахъ мышлэм, ным ыпашхъэ гупшысэм тызэрэишхэу, тэ-зыгъэджэгъэ клэлэгъаджэмэ тызалуклэлэ, зыгорэ тилажъэ фэдэу ренэу тызэлпъыжы. Еджэгъу илъэсмэ ащыхуэгъэ хуэгъэ-шлагъэмэ зыкыи япхыгъэп ар, кызырэтщыгугъыхэу нэужым къэтымыгъэшпкъэжыгъэхэр арых нахъ. Гупшысэ кызыры-клэхэп, укъэзылыфгыгъэ нымрэ узыгъэджэгъэ клэлэгъаджэмрэ узэрэфаеу икыоу уалтылэсыжыын зэрэмылэкыгъэр зыдэшлэ-жъэу апашхъэ уитыныр, игъом афэмыштэгъэ гупшысэр, нэужым уеутэкыжыгъэ, гъашлэм уигъэштэжыгъэу анэ уклэлпъэ-жыныр. Сытхэнэу сытлыс къэ-си адыгабзэмклэ тезыгъаджэ-щтыгъэ клэлэгъаджэм игушы-лэхэр ренэу сыгу къэкыжыкы. «Ныдэльфыбзэр зыгъэклодырэм клэнклэ жъапхъэ ылэгъушъо щигъэжъэжыгъэкыи, къэзыл-фыгъэр кыфэрэзжыкыштэп».

Джащ нахъ ымылэкыжыкынын пшыгъаеу Псыхэч еджаплэм идиректорэу Алкас Идрисович клэлэгъаджэхэр зэрысхэ унэм кыхыажыи, зыми фэмыгъэза-гъэу, ежъ ышхъэ филожыкырэм фэдэу «**ыбзэ фэмыежъу лъэпкъ плэжъугъа**» ыуи, са-пэр кырыгъэлэгъэ журналыр ланэм кытыридзагъ, нэгъунджэр зыкылихы, ащ ыкылу тыриль-хыжыи, етлысхыгъ. Клэлэгъаджэмэ къамыплъэу, джэуапым лыхыоу кыппищыгъэу, ылу-плэхэр хъублаблэу зиплтыхыгъ. Къэтэджыгъ, тлысыжыгъэ. Ма-каренкэм исурэтэу тхылгхэр зыдэт мэклайм ышхыагъ пы-лгъагъэм еупчыжыгъэу кыппи-щыгъэу, бэрэ еплтыгъ. Клэлэ-егъаджэмэ зи алуагъэп. Зэклэми ашлэщтыгъ адыгабзэр зэрымыл-классым сабийхэр къэзылфы-гъэхэр нахъ зэрэфаехэр.

Тхымафэ хуэгъу хэку тхы-матэхэр къэклуагъэхэу ащ фэгъэ-хыгъэхэр зыхафыжыкыштыгъэх. Ны-тыхэм адэгъушылэщтыгъэх, ау зэклакло ялагъэп. Хэти исабий гъэсагъэ хъумэ шлоигъуагъ, урысыбзэм гъэсэныгъэр къехъэу, щылэклэшлур къыдэклоу къа-щыхууштыгъ, адыгабзэр щы-лэныгъэм имыщыклагъэу, хъау-лыеу сабиймэ атэгъуагъэу албы-тэщтыгъ.

Одыджыныр кытеуагъ. Клэ-лэгъаджэхэр директорым гухэклэу къеплтыхы, «хэпшы-хыан щылэп ащ» кырагъэклэу хъапщэхыи, цыкыи-сыкыи ри-гъалоу дэпкъым пылэгъэ сы-хыатим езэрэгъэплтыгъэх. Загъэ-чэрэгъумэ, зырызэу гъунджэм иплэжыкыхэу зыпыупхуа-жыкыи, журналхэр аштэжыкыи, еджэплэ унэмэ арыхыжыгъэх. Клэлэгъаджэхэр зэрысхэрэ унэр кымы-сымым злэиштагъ. Урысыбзэр языгъэхырэ Лидия Ивановнар къэнагъэу икълэм-пы-ыгъэтхыауысхэу зыгорэхэр ытхыхэу шысыгъ.

— Зыгорэм егупшысэгъэн фае. Зыгорэ шлэгъэн фае, — ди-ректорыр къэтэджыкыи, тезэ-кхуэхэу гухэклэу зэриложыгъ.

— Пшлэн плэжыкыштыр зэклэ пшлагъэу кыппищэхъа, Алкас Идрисович? — тхэныр щигъэти, тхылтыплэ тхыагъэхэр зэтырил-хыажыкыхэу Лидия Ивановнар къэупчылагъ.

— Сшлагъэу сэлтыгъ. Ады-

габзэр зыщахырэ классым сишъао изгъэтлысхыагъ. Анахъ клэлэгъэджэ дэгъур афэгъэ-кыуагъ. Тхылгхэмкыи, нэрылгъэ-гъу лэпылэгъухэмкыи сыушыагъ.

— Ар агурыбгъэлэоныр зы мэфэ лэфэп, уахътэ ишыклагъ. Къэзылфыгъэхэр гъэдэлэгъаеу, ау сабийхэр зи арэп зэрэбгъэу-цоллэщтхэр, ахэм альэныкыоклэ укыиыныр нахъ тэрэзэу сэ-лтыгътэ. Шъыпкъэ, ны-тыхэми ягушысэ зэллэхуэгъэным лэф дэшлэгъэн фае.

— Сыдэуштыгъ? — ыуагъ ди-ректорым, нэгъунджэр кызы-кылыхыажыи, фашцэгъэ къурэм кылылыабзэу.

Алкас Идрисович ышлэщтыгъ Лидия Ивановнам илэ заом

клэмыкыимэ пклэ илэп». Неуш едгъэжъэшт, — теубытагъэ хэлэу бзылфыгъэм кылуагъ.

Мазэхэр зэклэлэыкыуагъэх. Зэхашцэгъэ кружокмэ лэф ашлэ-щтыгъ. Къэшоньмэрэ оредым-рэ ахэщэгъэ сабиймэ апае шыа-шэхэр зэрагъэулуэгъэх. Хэды-кыныхэм апае дышгъэ-тыжыын луданэхэр, чылухэр зэрагъэгъо-тыгъэх, ны-тыхэм ижыкырэ бзы-хыафхэри, тамыгъэхэри къахы-гъэх. Зэрэшломьшлэу зэхашцэгъэ кружокмэ адыгэ классыи, урыс классыи арыс сабийхэр, зэклэ плэми хуэнэу, къахыагъэх. Къэ-нагъэхэр нахыбэм ушхыагъу лыхыхуэхэу еджэным зыщызы-дзыехэрэр арыгъэх. Сариегъэ Салиховнамрэ Лидия Ивановнам-

кыокур къэблагъэщтыгъ. Сариегъэ Салиховнар сымаджэ къэхъуи, Лидия Ивановнам сабийхэр изакыоу ыгъэхызырыхэу ригъэ-жыагъ.

Игъо къэси, хэку зэнэкъокъум сабийхэр ашагъэх. Нэгъушлэхэу, фэгъэфыхэу, зэрахырэ лэфым хэшлыкы фырылэу, сабиймэ шхыаф-шхыафэу къеджэным-кыи, оред къэлэнымкыи, сурэт шынымкыи, нэмыкы зыкыэшын-хэмкыи апэрэ чыплэхэр къыда-хыгъэх. Зэхэуэгъагъэу еджаплэ пэпчэ чыплэ гъэнэфагъэ раты-жыкынэу зэнэкъокъур зезыщэхэ-рэр зэхэтлысхыагъэх. Агъэхызы-рыгъэ тхыагъэхэр ыпашхъэ ил-хэу компартием ихэку комитет кырагъэкыгъэм зэфэхысы-жыкыры кышылыгъ:

— Щэч хэлэп, бгъу пстэумкыи шлэныгъэ куурэ лэпэлэсэныгъэ иныр ахэлэу Лидия Ивановнам кышцэгъэ сабиймэ зыкыагъэ-лэгъуагъ. Шъэфэп, еджэным илункыбзэ зэхэшлыкы фырылэу клэлэгъэджэ губзыгъэм зэри-гъэлорышлэрэр. Тэ тызезыщэрэ партиемрэ комсомолымрэ ягу-хэлэхэмрэ тызыплурэ совет хаб-зэм иунашъорэ сабиймэ къа-лонэу, зыкызырэшлэныу афызэ-хэдгъэуцорэмэ шхыагъэу къахэ-щынхэ фае. Ащклэ Лидия Ива-новнам ипшъэрылэ ыгъэцэкла-гъэу плон плэжыкыштэп. Сабиймэ кыагъэлэгъуагъэмэ интерна-ционализмэр, патриотизмэр икыоу къахыщырэп. Къэплон хъумэ, на-ционализмэр къебэкы. Тызэдэ-лугъэр зэклэ адыгабз, адыгэ оред-дыжъ, тлэгъугъэр зэклэ адыгэ шэн-зэхэтыкы. Ахэм зэклэмэ шэ-партие игухэлэмэ адырагъаш-тэрэп, зэгурылоньгъэм фэлажъэ-хэрэп. Ижырэ щылаклэм фэ-тэгъэзжыкы. Ащ чыжъэу уигъэ-клошцэп. Тапэклэ тызыгъэклогъэн амалых тищыклагъэхэр. Ежъ-ышлэ дахэу Лидия Ивановнаклэ зэрэзэблихуэгъэу, совет хабзэм къыдэклогъэ оредхэр, шэн-зэхэтыкыкыкы, урысыб-зэм илэу аригъэшлэнхэ фаеу сэлтыгъ.

Зэнэкъокъур зезыщэрэмэ тхылтыплэхэр зэфашцэгъэх, агъэшлагъэу лышъашъэхэу зы-горэхэр зэраложыгъэх: «Лидия Ивановнар урыс бзылфыгъ, пшлэшъ мыхъумэ, мары еплэ икарточкэ». Карточкэр зэлэ-пыхыгъэ, жюрием хэтхэр агъэ-шлагъэу Лидия Ивановнам ылэныжыкыоклэ къаплэхэти, къэгъушылэрэм гомылоу еплты-жыкыштыгъэх.

— Ау ахэр сабиймэ ялажъэ-хэп, езыгъаджэхэрэр арых нахъ, — лынгъэклуатэщтыгъ игупшы-сэхэр партием ихэку комитет кыиыгъэм. — Собственно го-воря, къэслагъэр зэфэпхысы-жыкымэ а еджаплэм яшэнэрэ чыплэр фэгъэштэуашэ хууш. Къалэм ятфэнэрэ еджаплэу дэ-тымрэ хэку интернатимрэ апэрэ чыплэмрэ ятлонэрэмрэ атефэу сэлтыгъ.

Лидия Ивановнам ынэгъушъо лыыр къежыагъ. Сабийхэр пыут зэрэшлэрым кызэкыгъэнагъ, ау егупшысагъ: «Сыфита зыгорэ пэсложыи. Хэта ащклэ сиягъэ зэкыштыр? Еджаплэм пащэу илэр ары, — Алкас Идрисович клэлэгъаджэм ыгу кылыздагъ. Зи ымылонэу рыхыуагъ. — Уахътэм зэрэмызафэр гуригъэ-лон, тэ тызыфэгъэ лъэаплэм тынэсыгъ, ар пстэуми анахъ лэащ».

Чыплэхэр гошчыгъэхэхэ зэ-хъум, зэнэкъокъум чанэу хэлэ-жыагъэмэ шлухыафтынэу агъэ-хызырыгъэхэр зырызэу партием ихэку комитет кыиыгъэм къа-ритыжыкыгъэх. Ахэм Лидия Ива-новнам иклэлэ ахэтыгъ.

Лъэпкъ усэмэ анахъ зэгъэ-фагъэу къаджагъэмэ ащыщэу Соловьев Владимир алуи кызые-джэхэм, клэлэ сырыфым жюрием ипащэ бэрэ къеплтыгъ, шло-мыгъэрэуу тхылтым еплтыжыкыгъ, шъэожъыем шхыарыплэыгъэ зиплтыхыагъ. Зи къэмыхые зэ-хъум, клэлэм къеупчылыгъ:

— Ора Соловьевыр?
— Сэры.
— Ора адыгабзэклэ усэм къе-джагъэр?
— Ары.
— Хэта адыгабзэр озыгъэ-шлагъэр?
— Сянэу Лидия Ивановнар ары.

Клэлэщыкылым зэклары лэгъушъо фытеуагъэх. Лидия Ивановнар ишъао фэрэзагъ. Емыкы хымы-хэу, гушылэ кыхы-лыхы хэ-мылэу, лэым лэфыр зытетыр гуригъэуагъ.

Ау анахъ гушлуагъэр апэ илтыгъ.

Илъэс еджэгъур къуаджэм щаухыгъ, лъэпкъыбзэмклэ класситлуми арыс сабиймэ ушэ-тынхэр дэгъоу атыгъэх. Клэух зэлуклэу еджаплэм шашлыгъэм сабийхэм янэ-ятэхэр кыпшы-гушылагъэх. Ахэр клэлэгъа-джэмэ къафэрэзагъэх. Адыга-бзэмклэ ашлагъэхэм, адыгэ шэн-зэхэтыкыкы, лэпэсэхэм, нэ-рылэгъэу лэпылэгъоу ашлыгъэхэм инэу агъэрэзагъэх.

— Зэхэшлыкылу тимылэм кыхэклэу тиягъэ зэкыжыкы пэ-тыгъ. Зымафэ Лидия Ивановнам иклэлэ урысыбзэклэ сьдэгъуш-лэнэу сызыфежъэм сигъэукуы-тэжыкыгъ. «Кыи зэмыгъэлэгъэу, нан, адыгабзэклэ къало, кызы-гурылошц» зелом, чыим сы-пхырэзы сшлэныгъ. Уилэпкъы ылыапсэ умышлэу, итарих уш-чымыгуазэу нэмыкырэ лъэпкъым уасэ фэпшыи плэжыкыштэп. Ар непэрэ клэлэгъаджэмэ дэгъоу къагурэлэ.

Шлэныгъэм икыкылаплэмэ амалэу ахэлхэр ашлэх. Цыхъэ афэтэжыгъэшл. Тяжыгъэдэлэу, — ылоштыгъ къэ-тэджыгъэ бзылфыгъэм техыгъэ шхыэтэхом икырыщэхэр ыгъэ-чэрэгъухэу. — Етлани кыхыз-гъэжыкы сшлэныгъу, къоджэ ефэндым илуагъэ, «кыи» лъэпкъ убзэ зэригъашлэмэ кыпхэхъа-гъэклэ умылыгъэ — ар шлэныгъ, ау лъэпкъым бэрэ лэклэзыгъэмэ — ар клэдыплэ, ушымылэжыкыкы-лытэ».

«Зянэ лагъэм гыкыкы рагъэ-шлэжыкырэп» адыгэмэ ало. Ны-дэльфыбзэр плумылэу уанэ таушцэу бгъэежыкыштыгъ? Мэ-хышагъо ар», — къэмытэджэу бзылфыгъэмэ ащыщ горэм кылуагъ.

Алкас Идрисович нэрмылэ-гъоу теклоныгъэм ибыракъ ыгу шыбыбатэщтыгъ, нэгъушлоу ылапэхэр ланэм кышчыгъашъохэ-зэ, Лидия Ивановнам къеплты-щтыгъ. Нэгъунджэ лужъухэр зыкылымэ зыкылылхыажыкыхэу, къэгъушылэрэ пэпчэ еплтыщтыгъ. Щэч хэлэжыкыгъэп лэапсэу агъэпытагъэм зыщыгъыхэрэ лэжыкыгъэр кызыртыжыкыштым.

ГЪУКЪЭЛН Нурбий.

АДЫГАБЗ

РАССКАЗ

хэклодагъэу, фашист техаглохэм Бытырбыф кызадзыхъэм иса-бий цыкылу ылыгъэу къуаджэм кызырэкложыкыгъагъэр. Заор зауخمими бзылфыгъэм ыгъэзэ-жыкыгъэп. Къуаджэм дэсмэ гуклэ ащыщ хуэгъу Лидия Ивановнар пэуштыгъ, клэлэгъаджэу лэф ышлэщтыгъ, адыгабзэри кы-лэклэхыагъэу, дэгъоу гушылэ-щтыгъ.

— Псынклэу сабиймэ къэ-шъокло-орэдыло куп афызэхэ-щагъэу, ахэм адыгэ шыуашэхэр афэгъэхызырыгъэхнэ фае, ылуагъ Лидия Ивановнам. — Лъэпкъым ыбзэклэ гушылэрэмэ, тхэрэмэ апае зэнэкъокъухэр шхыафэу зэхэтщыгъ. Лъэпкъ тхаклохэр, усаклохэр кыхыд-гъэлэжыкыгъэх, ахэм ятхыгъэхэр ушхыафыгъэхэу тхылтылыгъэ-плэм щызэдгъэфэщтыгъ. Пшыа-шъэхэм дэн, хэдыкыи, хэхы-кыи кружокхэр афызэхэтщы-щтыгъ. Унагъомэ арыс лэпэлэсэхэр къахэтщэнхэш, ялэ шыуашэхэ-ри, лэмэ-псымэхэри мэкклэ-маклэу еджаплэм къадгъэхы-щтыгъ. Лъэпкъ лэфмэ япхыгъэу, щысэ къэгъэлэгъуаплэу зы класс зэдгъэфэшт. Егъэжагъэ хъумэ, нэмыкыи ишыклагъэхэри къэлэгъоштыгъ.

— Ар лэфышхоба, Лидия Ива-новна, хэта зыфэуыкылоштыгыр? Шыуашэхэри лэмэ-псымэхэри икыоу тыдэ кытхыщтыгъ... Ащы-гъушпэжыкыгъэ зэклэ, — чыгъу-шыгыгъэр гыгушъэбзэу, ланэм апч къошынэу тетым псы кы-зыхэгъэчтым, етлысхыжыи ди-ректорыр ешъуагъ.

— Сариегъэ Салиховнам гъусэ сыфэшлы, титло тыуыкылоштыгъ. Бэр ащ дэгъоу лэклэ, шыкылэр сэ сэшлэ. Неуш щегъэжыагъэу сэри сишъао адыгэ классым изгъэтлысхыагъ. Дэхэклаеу гушылэу кырыгъэжыагъ. Шыуа-шэхэри лэмэ-псымэхэри уна-гъомэ къаытхыщтыгъ, хэкум къэшъокло-орэдылоу илэхэми тьялэуштыгъ.

— Гугъаплэ къэоты, Лидия Ивановна. Зигупшысэ зэгъэфа-гъэм ыбзэ къабзэ. Щылагыи зизгъэлэн, лэпылэгъуи сыкы-шъуфэхъун. Силуагъэ згъэшпы-къэжыныным фэшлэ зи кызытэзгъэ-нэнэп.

— Шыо шыуилуагъэу «Олоклэ,

рэ зыфэгъэхэ дэдэр къадэхуэгъ. Шыуашэхэри нэмыкырэ хъапщы-хэри агъэклараклэхэу хэдыкыи-хэр арагъэшлыщтыгъэх. Бзып-хэмэ, тхыпкъэмэ ахашыкылэр гухыарэмэ ижыкырэм аралоштыгъэ цлэхэр зэрагъашлэщтыгъ, адыгэ къашъом шъэфэу хэлхэр аугъоштыгъ, лъэпкъ тха-клохэм, усаклохэм аусыгъэ усэ-хэр, оредхэр къалоштыгъэх. Нэ-рылэгъэу сурэтхэр ашлыщты-гъэх. Ижырэ лэмэ-псымэхэр аугъоштыгъэх.

Алкас Идрисович гушло-щтыгъ. Урокымэ ашарагъашлэ-рэмэ анахъ лэшыгыр ар. Сабий-мэ ямызакыоу, егъэзыгъэ хэ-мылэу, къэзылфыгъэхэри лэфым хэшагъэхэ хуэгъэ. Клэлэгъаджэмэ зичэзы хэку зэлуклэу ялагъэм Алкас Идрисо-вич илэуыкыкы унашъо шашыагъэ лъэпкъ шэн-хабзэмэ адаклоу, усэным, оред къэлэным, лэпэ-шысэхэр шыгъэхнэм афэгъэ-хыгъэ зэнэкъокъухэр илэсым зэ еджакломэ апае зэхашцэзэ ашлынэу. Еджаплэхэм, районхэм ащыкылэрэ зэнэкъокъухэм текло-ныгъэр къащызыжыкы сабийхэр хэкум икълэлэ гупчэ щызэнэ-кыокужыкынын тыраубытагъ. Алкас Идрисович лэфыр зэра-гъэпсыщт шыкылэр агуригъэлэ-ным кыи дилэгъугъэми, кы-дэхуэгъэр теклоныгъэкы ылы-тэщтыгъ.

Зэнэкъокъум клэакло фэху-гъэ Псыхэч еджаплэм бгъу пстэумкыи икыоу зыкыгъэлэгъо-ным ишпыкыкыу зыфигъэ-хызырыщтыгъ. Къуаджэр зэрэ-псаоу хэшагъэу, нэмыкы лэфырэ гушылэрэ дэлэжыкыгъэп.

Районным зэнэкъокъоу шы-лагъэм Псыхэч еджаплэм члэс сабиймэ апэрэ чыплэр щаубы-тыгъэу зигъо къэсырэ хэку зэ-нэкъокъум зыфагъэхызыры-щтыгъ. Рахыжыгъэ лэфым са-бийхэм амалэу ялэхэм заригъэ-лэтыгъ, зырагъажыкы къахэмы-хыгъагъэхэри къахыажыкыгъэх. Хэку зэнэкъокъум кышагъэлэгъо-нэу агъэхызырыр сабиймэ ушэтыплэ афэхуэгъ. Оредхэр, усэхэр лупкыу зэгъэфагъэхэу, уагъэгумэклэу, уагъэгупшысэу мэкъэ гъэтлылгыгъэкы къало-щтыгъэх. Къэшъуаклохэри оредылохэри лэшыгыгъэх. Зэнэ-

«Жабзэ о плульмэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыклуаклэу»

Сырэгущо сисэнэхъат

Дунаеу тызытетым бзэм нахъ гъэшлэгъонрэ нахъ уасэ зилэрэ ушылулэнэп. Тэ ащ тесэжыгъэш, гу лъыттэ-жырэп. Ар гъашлэм кытфигъэшбонсгъэ саугъэт хьалэмэт, хэтрэ лъэпкыкыи бзэр налмэс-налкъут. Ныдэльфыбзэр дгъэлъэлэныр, хэъоныгъэ едгъэшлыныр тигъэрыль лъап.

Непэ нахыбзэу тызгъэгумэклэрэ тыбзэ инеуш зыфэдэщтыр ары. Гурыт еджаплэм лъэпкыбзэмкIэ иегъэджакIохэми, лъэпкы культурэм илофышлэхэми, бзэшлэныгъэлъэжхэми лофыгъо макIэп зэшлуахырэр бзэм ехылагуэу.

Адыгабзэр утыгум кызыхьэрэ, ащ имэхьанэ лъагъу зыгъэтыр, адыгэ культурэм хэъоныгъэ егъэшлыгъэныр зыпшэрыль шхьалэу зылыгъэрэ, адыгэ драмтеатрэм иартист IэпIасэу Къардэн Заур непэ тыхьакI. Ащ упчIэу еттыгъэхэм къаритыжыгъэ джэуапхэр кыхэтэутых.

— Заур, бзэмрэ театрэмрэ ялэшлугъэ сыдигъуа зызэхэпшлагъэ?

— Сэ сишлэшлыкIэ, пстэуми якъежыаплэр кIэлэгъаджэр ары. Еджаплэм сышеджэ зэхъум кIэлэеджакIохэм сахэтэу спектаклэхэм сахэлажэщтыгъэ, джары артист сэнэхъатым сызидихьыгъэр, уиныдэльфыбзэкIэ сценэм укышчы-гушылэным нахышлурэ нахъ узыгъэгущхорэ шыIэу сэ сшлэрэп.

Джэрмэнщыкъ къуаджэм игурыт еджаплэ ипэублэ класс адыгабзэмкIэ сышеджэжэ-гъэ Хьашыкыое Лолэ, ащ буж Къаншгъэобый Ася ныдэльфыбзэр шлу сагъэлъэгъугъ, тхакIэми, гушылэклэми сафа-гъэсагъ. Гурыт еджаплэр кы-зэсэухым Темыр Кавказым культурэмкIэ институтэу Налщык дэтым сычIэхьагъ артист сэнэхъатыр сIэ кызгъахьэмэ сшлэгъоу. Шлэныгъэ куухэр зилэ егъэджэкIо-гъэсакIохэм тагъэшлагъэр макIэп. Сэ анахъэу къахэзгъэщы сшлэгъор тикIэлэгъэджэгъэу Шыбыхьэ Басир. Илофшлэн шлу дэдэ зрилгъэгурэр, зэшлэклэми зэриIэр ащ кыхэщыщтыгъ, ащ

кыIорэм тедэлуныр тикIэсагъ, тезэщыщтыгъэп. Джащ фэдэу лофышхо кыдидишлагъ, бэ тыз-фигъэсагъэр Шыбыхьэ Бэлли.

— Заур, «Адыгабзэр кы-Iэтыжыгъэн фак!» залокIэ о ар сыдэушгъэу кыбгурылора?

— Ащ фэдэу зылохэрэм мымакIэу уарехыылэ, ау ащкIэ къаломэ ашлэгъор икъоу кыбгурылорэп. Ныдэльфыбзэр лъэпкы лъапсэм икъежыапIэу щыт. Тэ тарихъ хьалэмэт тил, тыбзи щэрыо. Шыпкыгъэ, адыгабзэр зэпэшэу шыIэным пае шлэгъэн фаер макIэп. Гурыт еджаплэм тыбзэ дэгъу дэдэу кIэлэцIыкIухэм ашарагъэ-шлэн фак. Уиныдэльфыбзэ, уилъэпкы культурэ уафэжылауэ ошIэхэмэ, зэгорэми ахэр плэ-кIэзыщтхэп.

— Лъэпкы театрэм инспек-таклэхэм урысыбзэр къахэ-шгъэгъэхэ, сыда ар кыызхэ-кыIэрэ?

— Цыфхэм алоу зэхэхы спектаклыр гъэшлэгъонмэ ащ зэкIэри екIуалIэхэу. Ар сыди-гъокIи шыпкыгъэп. Пьесэр лъэ-шэу гъэшлэгъонми, шыкIэгъэн-чъэу агъэуцугъэу шытми, цыф макIэ къекIуалIэу мэхъу. Адыгэбзэ къабзэкIэ тхэрэ ав-

торхэм япъесэхэр кыхэтхын-хэм тыпыль. Урысыбзэр кы-хэханым иушъхьагъур зэчый зыхэлъ драматургхэм атхы-гъэхэм ащыщхэри тишлэгъо-ныгъэкIэ кызэрэхэтххэрэр ары. Ау сэ къекIоу слыгъэрэп урысыбзэр бэу тирепертуар щыдгъэфедэныр, сыда плэмэ лъэпкы культурэмрэ ныдэль-фыбзэмрэ яухъумакоу щыт-хэр тилофшлэлэхэм афэдэхэр ары.

— Спектаклэу, ролэу анахъ угу кинэжыгъэхэр сыд фэ-дэхэ?

— Хэтрэ артисти еж нахъ кыдэхъугъэ рольхэр иIэх. Ау актер сэнэхъатым ренэу гъэ-хьагъэхэр кыкIакоуэп. Илъэ-ситф хъугъэу Акъ Мухъэрбэч ышIэ зыхьырэ Адыгэ театрэм (Щэрджэскал) сышэлажэщ, коллективым анахъ кыдэхъу-гъэ спектаклэхэм ахэлпъытэмэ хъунэу кысцэхъу «Двадцать минут с ангелом», «Мэджыдэрэ ишбузхэмрэ», «Ащэрэмрэ кы-зыщэхэмрэ», «Президентым импортфель», «Мэдинэ» зыфи-лорэ спектаклэхэр. Сэ ахэм сахэлажыгъэ, роль шхьалэ зэфэ-мьдэхэр къащысшыгъ, образ-хэр нахъ куоу, кIэщыгъо хэлъэу, зэфэмьдэу кызэрэсшыштыгъым сыпыльыгъ. Хэгъэгъу зэошхор зыуцужыгъэр илъэс 65-рэ зэ-рэхъурэм фэгъэхьыгъэ спектак-лым джыдэдэм тыдэлажэ. Ти-репертуар жанрэмкIи, бзэмкIи нахъ къулай зышлыщт спек-таклэхэр тапэкIи зэрэхэдгъэ-хьащтхэм тыпыль.

— Адыгабзэр, лъэпкы шэн-хабзэхэр, лъэпкы тарихъыр утыгум кыпхьаныр оркIэ зы-пэшшын щымылэ гушлуагъуа?

— Шыпкыгъэ дэд. Уилоф-шлагъэ гуахэо кыуэтымэ, цыфхэми чэфыгъо, акъыл, шлэныгъэ хагъуатэмэ, ар насы-пыгъ. Лъэпкы театрэр нэмыкI лофшлэлэхэм афэдэп, ар пшгъэ-рылэу илэмкIэ атекы. Сэ лъэ-шэу сырэгущо, сырэпагъэ, адыгабзэр, лъэпкы шэн-хабзэ-хэр, искусствэр, культурэр пчэ-гум кызыхьэрэ, ахэр къэзы-ухъумэрэ, нахышлу зышлырэ сэнэхъат кызызрыхэсхыгъэм.

Дэгущылагъэр
АКЪ Дин.

Къэгъэлъэгъонхэр

«Ныдэльфыбзэр сэ сигъашI»

Шэнышлу зрафэхъугъэу, АР-м и Лъэпкы тхыльеджа-плэ краеведениемкIэ иотдел илофышлэхэм мэхьанэ зилэ мэфэкI гъэнэфагъэ гори игугъу къамышлэу, ащкIэ ялэ литературэр ялэубытыплэу, кырамылотыкIэу благъэ-кIырэп, тхыль къэгъэлъэгъон амыгъэхьазырэу кыхэ-кIырэп. Мы отдельым илъэс пчъагъэ хъугъэу ипащэу Мыгу Сарэ ыкIи ащ илофы-шлэгъухэм ащкIэ «тхъауе-гъэпсэу» иныр къалэжыгъ.

Мары мэкIай зэфэ-шъхьафхэм атет тхыльыбэм гъэтхапэм имэфэкI мэфэ-шъхьалэхэм уафагъэнэлуасэ. Уилъэпкы тарихъ, адыгэм игъогу, инепэрэ шыIакIэ яхылагуэ «АР-м и Кон-ституции заштагъэр илъэс 15 мэхъу» зыфилорэр. Улы-хъожыны имышыкIагъэу мы хъугъэ-шлагъэр упкIэпкы-гъэу кызэхьафы гъэзет тхы-гъэхэм, журналхэм, тхыль-хэм. Ахэр мэхьанэм елгы-тыгъэу шызэгъэзэфагъэх.

Агурэ мэкIаир зыфэгъэ-хыгъэр адыгэ тхыбзэр шы-лэ зэрэхъугъэр ары. «Ны-дэльфыбзэр сэ сигъашI» — ащ зэреджагъэхэр. АР-м и Президент иунашгъокIэ, 2000-рэ илъэсым гъэтха-пэм и 14-м шегъэжыагъэу мы мафэр хагъэунэфы-кIы. Сыда ар анахъэу кызы-хэклыгъэу, зэрапхэу шытыр плэмэ, къэлогъэн фаер ащ лъапсэ фэхъугъэр ары: гъэт-хапэм и 14-м 1853-рэ илъэ-сым апэдэдэ Бэрсей Ума-

рэ итхыльэу «Букварь черкесского языка» зы-филорэр Тифлис кышчыдэ-кыгъагъ. Бэрсейм лофышхоу ышлагъэм адыгэ тхыбзэм лъапсэ ыдзынымкIэ, ар зэ-теуцонымкIэ, хэъоныгъэ ышлынымкIэ ишлогъэшхо къекIуагъэу щыт. Мы тхыль къэгъэлъэгъоным хэлъ тхы-гъэ зэфэшъхьафхэм ар къа-ушыхьаты.

Адыгабзэм иапэрэ лъэ-гъохэщэу, ученэ-лингвистэу, кIэлэгъэджэшхоу Iэшхьэ-мэфэ Даутэ илофшлагъэ, еж ехыылэгъэ тхыгъэхэр, шлэ-ныгъэлъэгъышхоу КIэрэщэ Зэйнаб, ЗекIогъу Уцужы-кыо, Шъаукъо Аскэр янауцнэ тхыльхэр, гушылалэхэр, ахэм афатхыгъэхэр, непэ адыгабзэм лоф дэзышлэхэу — Тхьаркыохъо Юныс, Гышч Нухъэ, Блэгъожэ Зул-къаринэ ялофшлагъэхэр, бзэм фэгъэхьыгъэ гушшысэ тхы-гъэ гъэнэфагъэхэр кышчы-гъэлъэгъуагъэх. Мы темэхэр егугъоу зызгъэзэфагъэу зы-гъэхьазырыгъэр мы отде-лым илофышлэу Мэрэтыкыо Зарем.

«ТхылыкIэхэр» зыфи-лоу ящэнэрэ мэкIаим шы-плэгъурэм лъэпкы мэхьа-нэ зилэ тхылыкIэ зэфэ-шъхьафхэр кыдэкIыгъа-кIэхэм уащифэнэлуасэ.

Тхыль къэгъэлъэгъон пэпчэ хэтырэ цыфыкIи шлэ-ныгъэ къекIуапI ыкIи акъыл зафэкIэ кыотэ.

МАМЫРЫКЪО
Нурмет.

Тыбзэ адрэхэм анахъ дэеп

2001-рэ илъэсым шегъэжыа-гъэу гъэтхапэм и 14-р адыга-бзэмрэ тхыбзэмрэ ямафэу тиреспубликэ шыхагъэунэ-фыкы.

СЫБЗЭ ТХЪАМЫКIЭУ,
СИАДЫГЭБЗЭ БАИ

Сиадыгабзэу, бзыу

бзэрабзэу,

Узэрэнэсэу къэгъушылэщт,

Сиадыгабзэу, сэркIэ

гукъабзэу,

Шулэгъэу IапэкIэ угу

къытIэщт.

Нэхэ Р.

Сырэ лъэпкыи еж иунаеу, еж игунэсэу, еж игушлуагъоу, игушхьэлэжэу иI бзэ. Дунэе нэфым укызырэтэхъоу апэрэ жыы къэщэгъум, апэрэ быдзы-щэ гъуаткIом кыхэкIуашгъэ а

бзэр. Ным фэд лъэпкыбзэр. Арыба ныдэльфыбзэкIэ зыкIэ-джэхэрэп.

Бзэр! Бзэр! Бзэр! Бзэр ары лъэпкыым ыльапсэр, инасы-пыр, игушшысэр, ибыракъыр. Бзэр лъэпкыым кыдэхъу, бзэр щымылэжымэ лъэпкыыр мэкIо-дыжы. Фэсэгъадэ сэ сиады-габзэ псынэкIэчэ къаргъом, бзыу тэмитлу шхьэфитэу огум ифэрзагъэм. Къушхьэ шыгу тхъуагъэхэм ясыджмэ анэсы сыбзэ иджэрпэджэж. Чыг пкIэшгъэ Iушгъэшгъэ макъэу кыздэгущыIэ синыдэльфыб-зэ, тыгъэм идышгъэ нэбзыеу зэпэшIэтыжыы сыбзэ.

Гукъау нахъ мышIэми, ти-адыгабзэ ибаиныгъэ икъу фэ-дизэу зэхатшлэрэп. Нахыбзэу дгъэпсэуалэрэр гушылэ шгъэ заул нылэп. Ахэри цунтхьагъэ-

хэу, нэмыкIыбзэм хэпхьагъэу тарэгущыIэ. ТхакIэр нэмыIэмэ — IэкIыб тшIыпагъэ плэми хъушчт.

Джырэ лъэхьан адыгабзэр пьдыкIэ зышлыгъэхэу, ныдэль-фыбзэр тимышыкIэгъэжэу зылыгъэхэрэм еплъыкIэу ялэр, сэ сишлэшлыкIэ, кызыхэклэрэр ямышIэныгъ, яшъхьахынагъ, ятхьамыкIагъ. Арыба зыкIа-луагъэр: «Зыбзэ зыуджэгъу-жырэм янэ еуджэгъужы». Ау сыдэу пшыгъэми, уиныдэль-фыбзэ зэхэпхымэ укъэмыгу-мэкIын, ар гунэс пфэмыхуон плъэкIырэп. «Пырамыбжыр мэшхьалтэ, шхьхадж илъэпкы еожы» еIо адыгэ гушылэ-жыым.

Непэ шыIэныгъэр зынэсы-гъэмкIэ бзэ пчъагъэ шлэн фак. Дунэе хьарзынэщым иапэрэ

сатырхэм ахэуцогъэ урысыбзэ кIоцIэшхор плэкIэмылэу лъэ-бэкъу бдзын плъэкIышгъэп, ин-джылызыбзэри умышIэмэ жыыр кэщэгъуае, джаш фэд французыбзэри, нэмышыбзэри, нэмыкI бзэхэри. Ахэм анахъ амалынчэп, анахъ тхьама-кIэп, анахъ фикъарэп тэ ти-адыгабзи.

КIэлэгъэаджэхэмкIэ пшгъэ-рылэу тилэмэ зэу ащыщ бзэм изэгъэшлэн сабийхэр хэцэгъэн-хэр, ар шлу ягъэлъэгъугъэныр. МэфэкIым тилахышлу хэт-шыхьэмэ тшлогъоу тиублэплэ еджаплэ адыгабзэм фэгъэхьы-гъэ тхьамафэу «Сыбзэ тхьа-мыкIэу, сиадыгэбзэ бай» зыфи-лорэр мы мафэхэм щэкIо (кIэ-лэгъэаджэу зыгъэхьазырыхэрэр Нэшбулэщэ Сусанн, Шхьхэ-лэхъо Марьян, Дыхъу Саид,

Яхьулэ Саниет, ЛэупэкIэ Су-санн). Ащ хэхьэх зэнэкъокъу зэфэшъхьафхэр, бзэмкIэ олим-пиадэр, мэфэкI зэхэхьэр.

ИкIэухым къасломэ сшлэгъу едгъэджэрэ кIэлэцIыкIухэм бзэр шлу ядгъэлъэгъоу, идэха-гъэрэ ибаигъэрэ агурыдгъалозэ, яжабзэ ихэгъэхьон тыдэла-жэмэ, ныдэльфыбзэ къабзэкIэ IупкIэу, зэгъэкIугъэу, упкIэпкы-гъэу гушылэхэ зэрэхъушчхэр. Ащ ыпкы кыкIыкIэ лIэшлэгъу пчъагъэм лъэпкы шхьалыгъэ-гъэу, зекIокIэ дахэу, гулыгъэ лъагъэу къапкырытшыгъэхэр сабиймэ нахъ зэрахъэ хъушчтх, адыгабзэм икупкI нахъ апкы-рыхьащт, тарихъыр нахъ зэха-шлэщт, ячIыгу шлу нахъ альэ-гъушчт, къадэпсэурэ лъэпкы-ми язэкъошныгъэ нахъ ыгъэ-пыгъэщт. Непэрэ сабийхэр арых адыгэм инеушчырэ мафэ насып фэхъушчхэр, зыгъэлпсычхэр, лызыгъэкIотэщтхэр.

ЧЭТЫЖЪ Марин.

Адыгэкъал.

«Жабзэ о плульмэ бэ кырыплонэу, Тил тэ адыгабзэ зыми хэмыклуаклэу»

ЛЪЭПКЪ МУЗЕЙМРЭ ШЫПЭНЫГЪЭМРЭ

ТАРИХЬЫР, ТИГЪЭХЪАГЪЭХЭР АДЫГАБЗЭКІЭ

Адыгэ Республикэм и Лъэпкъ музей зэлулэу шылагъэр тищылэклэ-псэулэ шлулэ кыхэнэжыищт. Адыгабзэм и Мафэ фэгъэхьыгъэу бэрэскышхом музейм къэклуагъэхэм тиньдэльфыбзэкІэ къэгъэлъэгъонхэм яхьыллэгъэ къэбархэр къафаломатгъэх.

Зэхахьэм пэублэ гушыІэ кышшыгъэ АР-м культурэм-клэ иминистрэу Чэмышы Гъазый. Адыгабзэм «илэшлугъэ» нахьышлоу кыдыгурылоным, адыгабзэр шыІэныгъэм нахь дэгъоу шыдгъэфедэным афэшл тиньдэльфыбзэкІэ тызэрэздэгъушыІэрэм имэхьанэ министрэм игушыІэ кышшыгъэ-

шыгъ. Рагъэжыгъэу Іофыр зэрэлагъэкІотэщтыр Чэмышы Гъазый кылуагъ.

АР-м и Лъэпкъ музей иди-ректорэу Джыгунэ Фатимэ, республикэ общественнэ движениеу «Адыгэ Хасэм» итхьаматэу Хьэпэе Арамбий, Дунэе Адыгэ Хасэм иІофшІэн илъэ-сыбэрэ чанэу хэлэжыгъэ

Мэщфэшл Нэдждэт, сурэтыш-модельер цІэрыІоу СтІашъу Юрэ, клэлэгъэджэ ІофшІэным иветеранхэу Быжэ Сыхьатбий, ХьакІэмызэ Мирэ, ныбжыкІэ Іофхэм язэхэщэн дэлэжырэ ГошэкІо Анжелэ, нэмыкІхэу музейм тызышыІуагъэхэм Іофхьабзэм нэбгырабэ зэрэхэ-лажырэу агуапэу хагъэунэ-фыкІыгъ.

— Бэшлагъэп Тыркуем сы-кыкІыжыгъэу Мыекъуапэ сызышыпсэурэр, — еІо Бажэ Кая. — Урысыбзэр сшІэрэп, адыгабзэри икыоу кызыгуры-Іорэп. Мыщ фэдэ зэлулэхэр лъэшэу тищылагъэх. Тилъэпкъ итарихь нахь дэгъоу зэдгъэшІэ-нымкІэ музейм ишІуагъэ кытэкІыщт.

Лъэпкъ музейм къэклуагъэ-хэр титарихь щигъэгъозагъэх АР-м культурэмкІэ изаслужен-нэ ІофышІэу, Лъэпкъ музейм инаучнэ ІофышІэ шхьаІэу Тэу Аслъан. Урыс-Кавказ заом ыпэкІэ адыгэмэ ячІыгу зыфэ-дагъэм, цІыфхэм шылаІэу ялагъэм, лъэпкъым итарихь, ишэн-хабзэхэм, АР-м игъэхьа-гъэхэм ашигъэгъозагъэх.

Сурэтыр Лъэпкъ музейм щыІогъэ зэхахьэм кышшы-тырахыгъ.

ТИЗЭІУКІЭГЪУГЪЭШІЭГЪОНХЭР

«ГУФЭСЫР» НЫБЖЫКІЭМЭ АФЭГУШІО

Тиреспубликэ иныбжыкІэхэм ІэныІэгъу ятыгъэ-ным дэлэжырэ фондэу «Гуфэсым» ишІухьафтынхэр тыгъуасэ зыратыжыгъэхэм ащыщых журналист-хэри.

«Гуфэсым» итхьаматэу Едыдж Мэмэт, фондым иІофшІэн чанэу хэлэжыгъэхэр ЕнэмыкІо Мэулид, Чэ-тэо Ибрахьим, Бэжэ Кая республикэ гъэзетэу «Адыгэ макъэм» кызыэкІохэм адыгабзэм и Мафэ зэрэхэдгъэунэфыкІырэ кытегушылагъэх.

Гъэзетэу «Адыгэ макъэр» адыгабзэкІэ кыдэкІы, дунаим тет тилъэпкъэгъумэ альбэІсы. Интернетым иамалхэр дгъэфедэхэзэ, гъэзетым кыхиутыхэрэм Тыркуем, Израиль, нэмыкІ хэгъэгумэ арыс тилъэпкъэгъу-хэр яджэх. Лъэпкъ Іофыгъохэр шыІэныгъэм щыпхырызышы-рэмэ журналист ІофшІэныр езыгъэжыгъаІэхэри ащыщых.

«Гуфэсым» ипашэхэм зэрэ-хагъэунэфыкІыгъэу, журналист ныбжыкІэхэм ащыщ «Адыгэ макъэм» шылэжырэ Даутэ Анжелэ. НыбжыкІэ Іофы-гъомэ ар афэгъэзагъ, сэнэхьа-тэу кыхихыгъэм ишгъэфхэм язэгъэшІэн пылэу апэрэ лъэ-бэкъухэр ешІых.

Ансамблэ цІэрыІохэу «Нал-мэсым», «Ислъамыем», нэ-мыкІхэми яартист ныбжыкІэхэу лъэпкъ Іофыгъохэр лызыгъэкІуатэрэмэ, Москва, Ленинград хэкум, фэшхьаф-

хэми ащеджэрэ тилъэпкъэгъу-мэ «Гуфэсым» шІухьафтынхэр афишІыгъэх.

Адыгабзэм и Мафэ ехьулэу республикэ телевидением ижурналистэу БеданькІо За-мири «Гуфэсым» шІухьафтын фишІыгъ. Чэтэо Ибрахьимэ Даутэ Анжелэ фэгъушІозэ, гушыІэ фабэу риІуагъэмэ лъэпкъ шІэжыым имэхьанэ къа-хигъэщыгъ.

Гъэзетэу «Адыгэ макъэм» иредактор шхьаІэу Дэрбэ Ти-мур «Гуфэсым» ипашэмэ афэразэу «тхьашъуегъэпсэу» ариІожыгъ. Даутэ Анжелэ редакцием къэкІогъэ хьэкІэ лъапІэхэр кызырэфэгъушІуа-гъэхэр шыгъупшэщтэп, лъэшэу афэраз.

Сурэтым итхэр: Чэтэо Иб-рахьимэрэ Едыдж Мэмэтрэ журналист ныбжыкІэу Даутэ Анжелэ фэгъушІох.

НэкІубгъор зыгъэхьазырыгъэр
ЕМТИЛЬ Нурбий.

ТЕАТРЭМРЭ БЗЭМ ИЗЭГЪЭШІЭНРЭ «СИДЫГАБЗ», «ШЪУЗАБЭХЭР»...

Зэлэпкъэгъухэр бзэм зэрэзэфышэхэрэр шыІэныгъэм кышшылагъэ. Адыгэ Респу-бликэм и Лъэпкъ театр «Сидагыабз» зыфиІорэ спектаклэр Тыркуем щыпсэу-рэ адыгэмэ апэе ыгъэхьазыри, ригъэплъы-гъэх. Адыгабзэм и Мафэ фэгъэхьыгъэу «Сидагыабзэр» Лъэпкъ театрэм гъэтхэ-нэм и 14-м, сыхьатыр 12-м щыкІошты.

Спектаклэ зэфэшхьафмэ къахэыгъэ къэшІыгъохэр артистхэм къагъэлъэгъоштых. Къалмыкыым изаслуженнэ артистэу Хьакъуй Аслъан спектаклэм изэхэгъэуцон дэлэжыагъ. Артистхэу ГьонэжыкІо Асыет, Уджыхъу Марыет, Батыжэ Фатимэ, Къэбыхъ Анзор, Мурэтэ Рустамэ, нэмыкІхэми рольхэр къашых.

ТхакІоу, драматургэу, артист цІэрыІоу Мурэтэ Чэпай ипсэсэ техыгъэ спектаклэу «Шъузабэ-хэр» Лъэпкъ театрэм яІонэрэу щагъэуцужыгъ. Режиссерэу ащ иІэр зэлыашІэрэ артистэу Зыхьэ Заурбий. ТекІоныгъэм ия 65-рэ илъэсрэ адыгабзэм и Мафэрэ япэгъокІэу «Шъузабэ-хэр» театрэм кышшагъэлъэгъуагъ. Бэгъушлэ Анзор, Хьакъуй Андзаур, ДжолэкІо Рэщыдэ, Ацумыжэ Тембот хьульфыгъэ

ро л ь х э р
к ь а ш ы х.
Хэгъэгу зэ-ошхом илъэ-хьан, ТекІо-ныгъэр кы-з ы д а х ы м
ыуж мамыр
щыІа к Іэм
зытехьажы-хэм бзыл-ф ы г ь э м э
кыинэу зэпа-чыгъэм, гуп-шысэу кы-зыдырахьаІыгъэм ушагъэ-гуагъэ артистхэу Батыжэ Фатимэ, БолэкІо Аминэт, Джымэ Заремэ, Нэхэе Мар-джанэт.

Мурэтэ Чэпай янэ иобраз, къоджэ псэулэм къазэрэтегу-шыІэзэ, тарихьым инэкІуб-гъохэм уахешэ, зэфэхьысыж-

хэр ор-орэу пшІыхэ пшІоигъоу уахыт кыуеты.

Ащ фэдэ спектаклэхэм цІыфыр аІу, ныбжыкІэхэм адыгабзэр нахьышлоу зэрагъэ-шІэнымкІэ театрэр ІэныІэгъу афэхьу.

Сурэтыр спектаклэу «Шъу-забэхэм» кышшытхыгъ.

Редактор шхьаІэхэр:

ДЭРБЭ Тимур
ХЪЭШІУЦЭ Мухьэмэд
ТХЪАГЪЭПСЭУ Уцужыкыу

■ Зэхэзыщагъэ-хэр:

Адыгэ Респу-бликэм и Къэра-лыгъо Совет —
Хасэр, иминист-рэхэм я Кабинет

■ КъыдзыгъэкІырэр:

Адыгэ Республикэм лъэпкъ ІофхэмкІэ, ІэкІыб къэралхэм ащыпсэурэ тилъэпкъэгъу-хэм адырІэ зыпхы-ныгъэхэмкІэ ыкІы къэбар жъугъэм иамалхэмкІэ и Комитет

■ Зышаушыхьатыгъэр:

Урысые Федерацием хэутын ІофхэмкІэ, телерадиокъэтын-хэмкІэ ыкІы зэлъыІэсыкІэ амалхэмкІэ и Министерствэ и Темуры-Кавказ чІэшІэ гъэІофшІаІ, зэраушыхьа-тыгъэ номерыр
ПИ №10-3892

■ Зышыхауытэрэр

ОАО-у «Полиграф-тедзапІу «Адыгеир», 385000, кь. Мыекъуапэ, ур. Пионерскэр, 268

■ Редакциер зылдшыІэр:

385000, кь. Мыекъуапэ, ур. Первомайскэр, 197.
Телефонхэр: приемнэр — 52-16-79, редактор шхьаІэм иапэрэ гуадзэр — 52-49-44, редактор гуадзэр — пшгъэдэ-кІыжэ зыхьырэ секретарыу — 52-16-77.
E-mail: adygvoice@mail.ru

■ Пчъагъэр

6411
Индексхэр
52161
52162
Зак. 668